

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2017

Martina Švecová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Martina Švecová

**Inštitúcie v obchode so zemným plynom
medzi Európskou úniou a Ruskom**

Bakalárska práca

Praha 2017

Autor práce: **Martina Švecová**

Vedoucí práce: **Mgr. Karel Svoboda, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2017

Bibliografický záznam

ŠVECOVÁ, Martina. *Inštitúcie v obchode so zemným plynom medzi Európskou úniou a Ruskom*. Praha, 2017. 56 s. Bakalárska práca (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálnych vied, Institut mezinárodných štúdií. Katedra ruských a východoevropských štúdií. Vedoucí bakalárskej práce Mgr. Karel Svoboda, Ph.D.

Abstrakt

Táto bakalárska práca si kladie za cieľ komplexne predstaviť inštitucionálnu rovinu energetického vzťahu medzi importérom Európskou úniou a dodávateľom Ruskou federáciou v oblasti zemného plynu. Analyzuje, aké ciele inštitúcie sledujú, ako sú tieto ciele tvorené a hľadá faktory, ktoré majú na inštitucionálny vývoj vplyv. V prvej časti sa zameriava samostatne na jednotlivých aktérov spolupráce – na strane Európskej únie je dôraz kladený na vývoj spoločnej európskej energetickej politiky, pri Rusku práca vysvetľuje kľúčovú rolu energií v redefinovanej stratégii štátu. Druhá časť sa venuje spoločným inštitúciám, a to primárne Energetickému dialógu EU-Rusko existujúcemu od roku 2000. Napriek istým úspechom však napredovanie nie je bezproblémové, a to najmä z dôvodu značnej nekompatibility predstáv jednotlivých strán o ceste k napĺňaniu vyslovených cieľov. V poslednej časti sú menované tri faktory, ktoré vysvetľujú kontext fungovania energetickej spolupráce Európskej únie a Ruska a vybrané prípadové štúdie napokon ponúkajú prienik do jej reálneho fungovania. Autorka zisťuje, že energetické vzťahy sú formované značnou nedôverou medzi aktérmi, ktorá existuje nielen medzi EÚ a Ruskom, ale i vnútri Európskej únie.

Abstract

The bachelor thesis aims to identify and comprehensively present institutions that enter in the natural gas trade relation between the European Union as an importer and the Russia Federation as a supplier. It analyses the objectives that were set, how these objectives were determined and seeks factors that influence the institutional development path. In the first part, the thesis introduces each actor of the cooperation

separately – on the European Union side, it focuses on the construction of a coherent European common energy policy, while for Russia it explains the key role of energies in the redefined state policy strategy. In the second part, the author examines common EU-Russia energy institutions, primarily the Energy Dialogue, which was opened in 2000. Despite certain positive results reached in some areas of this cooperation framework, the progress is rather slow due to a significant difference in the two partners' perception of the policy path towards the mutually formulated goals. The last part specifies and discusses three factors forming the context of the EU-Russia gas trade and, finally, the case studies provide insight into actual events. It has been found that the energy relations are shaped by a noticeable mistrust between actors, which exists not only between the EU and Russia but also within the EU itself.

Kľúčové slová

Európska únia, Rusko, zemný plyn, spoločná európska energetická politika, Gazprom, Energetický dialóg

Keywords

European Union, Russia, natural gas, European common energy policy, Gazprom, Energy Dialogue

Rozsah práce: 87 235 znakov

Prehlásenie

1. Prehlasujem, že som predkladanú prácu spracovala samostatne a použila len uvedené pramene a literatúru.
2. Prehlasujem, že práca nebola využitá k získaniu iného titulu.
3. Súhlasím s tým, aby práca bola sprístupnená pre študijné a výskumné účely.

V Prahe dňa

Martina Švecová

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som rada pod'akovala Mgr. Karlovi Svobodovi, PhD., vedúcemu mojej bakalárskej práce, za cenné rady pri jej tvorbe.

Institut mezinárodních studií
Teze bakalářské práce

Jméno:

Martina Švecová

E-mail:

92666995@fsv.cuni.cz / martina.svecova894@gmail.com

Studijní obor:

Mezinárodní teritoriální studia

Semestr a školní rok zahájení práce:

Letní semestr 2015/ 2016

Semestr a školní rok ukončení práce:

Letní semestr 2016/ 2017

Vedoucí bakalářského semináře:

Mgr. Karel Svoboda, Ph.D.

Vedoucí práce:

Mgr. Karel Svoboda, Ph.D.

Název práce:

Inštitúcie v obchode so zemným plynom medzi Európskou úniou a Ruskom

Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek):

Snahou Európskej únie v oblasti energií, špecificky zemného plynu, je jednak vytvoriť koherentnú vnútornú politiku a tiež nastaviť funkčný rámec spolupráce s jej dominantným dodávateľom – Ruskom. Vnútorná liberalizácia a vznik jednotného trhu majú zefektívniť energetický sektor a tiež zvýšiť energetickú bezpečnosť v situácii, kedy sa solidarita medzi členskými štátmi ukazuje byť problematická. Rusko, pre ktorého sa plynárenský monopol Gazprom stal nástrojom dosahovaniu politických cieľom, podpísalo s EÚ Energetický dialóg rovnako vyslovujúci liberalizačné a bezpečnostné ciele. V praxi však tento kooperačný rámec neprináša vždy uspokojivé výsledky a značne štrukturálne a politicko-hodnotové rozdiely týchto dvoch hráčov sú naďalej významnou prekážkou vo fungovaní vzájomného obchodného vzťahu.

Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):

Bakalárska práca sa v súčasnej podobe, na rozdiel od jej definície v projekte, nezameriava výhradne na tvorbu jednotného trhu EÚ so zemným plynom, i keď táto problematika ostáva kľúčovou. Relevantnými sa ukázali byť tiež ďalšie dimenzie európskej energetickej politiky, ako je energetická bezpečnosť a udržateľný rozvoj. Projekt rovnako nepredpokladal zahrnutie spoločných európsko-ruských inštitúcií, každopádne Energetický dialóg EÚ-Rusko sa napokon stal ústredným prvkom umožňujúcim analýzu vzájomného energetického vzťahu a následné pochopenie rozdielnosti pozícií jednotlivých strán.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

Bakalárska práca je rozdelená na dve hlavné časti. V prvej sú po jednom predstavené dve sledované strany, teda Európska únia a Rusko, a ich energetická politika v oblasti zemného plynu. Pri Európskej únii je kladený dôraz na tvorbu spoločnej energetickej politiky, pričom Rusko a jeho prístup k energiám je predstavené len do miery relevantnej pre analýzu jeho obchodu s EÚ. Druhá časť sa venuje vzájomnému obchodu. Najprv sa zameriava na formálne inštitúcie, ktoré obchod definujú, hľadá ich ciele a hodnotí, ako sú tieto ciele napĺňané. Následne pokračuje hľadaním faktorov formujúcich kontext, v ktorom sa obchod odohráva a pri tom prechádza k prípadovým štúdiám ponúkajúcim prienik do reálneho fungovania spolupráce.

Prameny a literatura (výběrová bibliografie, max. 30 hlavních titulů):

1. Európska komisia, Oznamenie Komisie z 15. decembra 2011, *Plán postupu v energetike do roku 2050*. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX:52011DC0885> (stiahnuté 14. 3. 2017).
2. Európska komisia, Zelená kniha z 29. novembra 2000, *Smerom k európskej stratégii pre bezpečnosť energetických dodávok*. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal->

- content/CS/ALL/?uri=URISERV:l27037 (stiahnuté 25. 2. 2017).
3. Európska komisia, Zelená kniha z 27. 3. 2013, *Klimaticko-energetický rámec do 2030*. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52013DC0169> (stiahnuté 13. 3. 2017).
 4. Európska komisia, Zelená kniha z 8. marca 2006, *Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu*. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=uriserv:l27062> (stiahnuté 20. 2. 2017).
 5. Aalto Pami, „The EU-Russia Energy Dialogue and the Future of European Integration: From Economic to Politico – Normative Narratives“, in *The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security*, ed. Pami Aalto (Burlington: Ashgate Publishing, 2008), 23-41.
 6. Aalto Pami, Westphal Kirsten, „Introduction“, in *The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security*, ed. Pami Aalto (Burlington: Ashgate Publishing, 2008), 1-21.
 7. Baran Zeyno, „EU Energy Security: Time to End Russian Leverage“, *The Washington Quarterly* 30 č. 4 (2007): 131.
 8. Bochkarev Danila, *Russian Energy Policy During President Putin's Tenure: Trends and Strategies* (Londýn: GMB, 2006), 46 s.
 9. Boussena Sadek, Locatelli Catherine, „Gas market developments and their effect on relations between Russia and the EU“, *OPEC Energy Review* 35, č. 1 (2011): 27-46.
 10. Johnson Debra, „EU-Russian Energy Links: A Marriage of Convenience?“, *Government and Opposition* 40, č. 2 (2005): 256-277.
 11. Litera Bohuslav, „Současná situace a výhledy spotřeby, těžby a přepravy energetických surovin v Evropě a zemích postsovětského prostoru do roku 2020“, in *Energie pro Evropu: energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií*, ed. Bohuslav Litera et al. (Praha: Eurolex Bohemia, 2006), 9-49.
 12. Makyta Branislav, „Energetický dialóg EÚ a RF“, in *Energie pro Evropu: energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií*, ed. Bohuslav Litera et al. (Praha: Eurolex Bohemia, 2006), 50–72.
 13. Morozov Viatcheslav, „Energy Dialogue and the Future of Russia: Politics and Economics in the Struggle for Europe“, in *The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security*, ed. Pami Aalto (Burlington: Ashgate Publishing, 2008), 43-61.
 14. Sharples Jack D., „Russian approaches to energy security and climate change: Russian gas exports to the EU“, *Environmental Politics* 22, č. 4 (2013): 683-700.
 15. Schmidt-Felzmann Anke, „All for One? EU Member States and the Union's Common Policy Towards the Russian Federation“, *Journal of Contemporary European Studies* 16, č. 2, (2008): 169–187.
 16. Westphal Kristen, „Germany and the EU-Russia Energy Dialogue“, in *The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security*, ed. Pami Aalto (Burlington: Ashgate Publishing, 2008), 93-118.
 17. Wyciszkievicz Ernest, *Geopolitics of Pipelines: Energy Interdependence and Interstate Relations in the Post-Soviet Area* (Varšava: The Polish Institute of International Affairs, 2009), 230 s.

Podpis studenta a datum

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí práce		
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

Obsah

ÚVOD.....	2
CIELE, VÝSKUMNÉ OTÁZKY A HYPOTÉZY.....	5
METODOLÓGIA A ŠTRUKTÚRA PRÁCE	6
ZHODNOTENIE LITERATÚRY.....	7
1 EURÓPSKA ÚNIA A RUSKO V PLYNÁRENSKOM SEKTORE	8
1.1 EURÓPSKA ÚNIA A JEJ PLYNÁRENSKÝ SEKTOR	8
1.1.1 <i>Energie v EÚ pred prelomom tisícročí</i>	9
1.1.2 <i>Spoločná európska energetická politika</i>	10
1.1.3 <i>Štav jednotlivých oblastí energetickej politiky</i>	13
1.2 RUSKO AKO EURÓPSKY ENERGETICKÝ PARTNER	19
1.2.1 <i>Energetika ako súčasť hľadania ruskej identity</i>	19
1.2.2 <i>Postavenie Gazpromu</i>	21
1.2.3 <i>Kríza na ruskom domácom trhu</i>	22
2 OBCHOD SO ZEMNÝM PLYNOM MEDZI RUSKOM A EURÓPSKOU ÚNIOU	23
2.1 FORMÁLNA SPOLUPRÁCA	23
2.1.1 <i>Energetická charta</i>	23
2.1.2 <i>Energetický dialóg</i>	25
2.2 ÚSPECHY A LIMITY ENERGETICKÉHO DIALÓGU.....	29
2.3 FAKTORY FORMUJÚCE PODOBU ENERGETICKEJ SPOLUPRÁCE.....	33
ZÁVER	42
SUMMARY	46
POUŽITÁ LITERATÚRA.....	47
PRIMÁRNE ZDROJE	47
SEKUNDÁRNE ZDROJE	49
INTERNETOVÉ ZDROJE.....	52
ZOZNAM PRÍLOH.....	55
PRÍLOHY	55

Úvod

Bakalárska práca s názvom Inštitúcie v obchode so zemným plynom medzi Európskou úniou a Ruskom sa zaoberá aktuálnou a popularizovanou témou energetickej spolupráce v oblasti zemného plynu medzi Európskou úniou a jej najväčším dodávateľom Ruskou federáciou. Odkedy sa v druhej polovici 20. storočia začali rozmáhať karbohydráty ako surovinové zdroje nahradzujúce dovtedy rozšírené uhlie, Európa bola vzhľadom na svoje obmedzené nerastné bohatstvo nútená hľadať dodávateľov spoza svojich hraníc. Ruská federácia, ako v súčasnosti druhý najväčší producent zemného plynu na svete a držiteľ jeho najväčších preukázaných zásob, sa pre štáty Európskej únie stala prirodzeným a významným obchodným partnerom. Vzhľadom na geopolitický charakter suroviny, akou je zemný plyn a tiež z dôvodu značnej štrukturálnej a politicko-hodnotovej odlišnosti dvoch sledovaných aktérov vznikla potreba tento vzťah jasne definovať a formalizovať.

Konsolidácia vnútornej energetickej politiky, rovnako ako aj energetickej spolupráce s externým partnerom je kľúčová pre obe strany. Európska únia v roku 2015 importovala 60,3 % celkovej spotreby zemného plynu (v absolútnych číslach importovala 214,8 miliónov ton¹ z celkovej spotreby 356,3 miliónov ton²), pričom 39,1 % importu pochádzalo práve z Ruska.³ V desiatich členských štátoch Európskej únie tvorí zemný plyn pochádzajúci z Ruska 75–100 % celkového dovozu plynu, pričom v troch pobaltských štátoch a vo Fínsku ide o 100 % (príloha 1). Na druhú stranu pre Rusko je export zemného plynu do Európy tiež mimoriadne významný – približne štvrtina celkovej produkcie zemného plynu ruskej plynárenskej spoločnosti Gazprom je exportovaná na európsky trh, a tá generuje takmer polovicu jej ziskov.⁴ Export zemného plynu tvorí približne 12 % ruského HDP a 6 % príjmov do federálneho rozpočtu.⁵

¹ „EU imports of energy products – recent developments“, Eurostat, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments (stiahnuté 7. 5. 2017).

² „Gas demand in EU rises for the first time in four years, according to new Eurogas data“, Eurogas (2016), http://www.eurogas.org/uploads/media/Eurogas_Press_Release_-_Gas_demand_in_EU_rises_for_the_first_time_in_four_years_according_to_new_Eurogas_data_01.pdf

³ „EU imports of energy products – recent developments“, Eurostat, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments (stiahnuté 7. 5. 2017).

⁴ Jack D. Sharples, „Russian approaches to energy security and climate change: Russian gas exports to the EU“, *Environmental Politics* 22, č. 4 (2013): 686.

⁵ Jack D. Sharples, „Russian approaches to energy security and climate change, 686.

Zároveň je však potrebné zobrať do úvahy, že energetická spolupráca medzi Európskou úniou a Ruskom je dynamický a komplexný proces, ktorý sa vzhľadom na vnútropolitické a globálne dianie vyvíja. Ruská energetická politika bola na začiatku 21. storočia s nástupom prezidenta Vladimira Putina redefinovaná a stala explicitným nástrojom pre dosahovanie vnútropolitických a zahranično-politických cieľov. Na strane Európskej únie je rola zemného plynu stále pomerne kontroverzná – súčasťou primárnu snahou je vytvorenie vnútorného trhu s energiami po vzore iných vnútorných trhoch, čo by umožnilo flexibilnejšie reagovať na externé hrozby a tiež efektívnejšie znižovať spotrebu a naplňovať environmentálne ciele, avšak Brusel stále bojuje so značnou vnútornou polarizáciou. Množstvo často výrazne odlišných aktérov (a z toho vyplývajúca viacvrstvnosť energetického vzťahu EÚ-Rusko) a previazanosť problematiky s národnými záujmami vedie k situácii, keď európska energetická politika vyslovuje ciele, ktoré sú síce rétoricky podporované, no v praxi nie nutne rešpektované. Európska pozícia sa v určitých okamihoch môže dostať až do konfliktu s pozíciami členských štátov – tvorba koherentnej európskej energetickej politiky je tak formovaná skôr odpoveďami na krízové situácie a pri jej napredovaní hrá stále významnú rolu tzv. ruský faktor.

Pre teoretické uchopenie povahy vzťahu EÚ a Ruska v obchode so zemným plynom sa práca opiera o koncept **interdependencie**. I keď je vo vzájomnom obchodnom vzťahu Rusko čistý dodávateľ a Európska únia čistý importér, obaja hráči sú na sebe vzájomne závislí, a teda medzi nimi existuje interdependencia. Tak, ako je Európska únia závislá na stabilných dodávkach zemného plynu, je Rusko závislé na príjmoch z predaja – závislosť funguje obojstranne. Koncept interdependencie v jeho liberálnom poňatí predstavili autori Keohane a Nye vo svojom diele *Power of Interdependence*,⁶ Ten je založený na domnienke, že realistický prístup prezentujúci svetový politický systém ako hierarchický (v inom prípade anarchický), štátocentrický a poháňaný konštantnými bezpečnostnými obavami, je zastaralý a nedostatočne odrážajúci novú realitu. Namiesto toho ide o spleť vzťahov, kde sú zapojení ďalší subnárodní i nadnárodní aktéri, ktorí štátne záujmy buď dopĺňajú, alebo im konkurujú (čo je pre túto prácu relevantné okrem iného i preto, že je tým reflektovaná jedinečnosť a nestálosť politického útvaru, akým je Európska únia). Autori sa domnievajú, že interdependencia sama o sebe nie je problematická, no ani automaticky negeneruje vzájomne výhodné nastavenie; taktiež je predpoklad, že práve

⁶ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, *Power and Interdependence* (New York: Harper Collins, 1977), 315 s..

asymetria v interdependentom vzťahu je zdrojom sily a vplyvu. Interdependencia každopádne môže reálne znižovať vydieračský potenciál exportéra, keďže ten by si sám mohol svojou neuváženou politikou poškodiť. Podľa teórie „paradoxu energetických závislostí“, predstavenou Questerom v diele *Energy Dependence and Political Power: Some Paradoxes*⁷ by totiž v praxi prílišný tlak producentov na kupujúceho priniesol profit len v krátkodobom horizonte – v dlhodobom horizonte sa predpokladá, že by sa vydierané ekonomiky transformovali, čím by dodávateľ začal strácať.

Pri pojme **inštitúcia** bakalárska práca vychádza z definície britského autora Geoffreya Hodgsona z diela *What Are Institutions?*, ktorý inštitúcie definoval ako „typy štruktúr, ktoré majú najväčší význam v sociálnej sfére. [...] Inštitúcie môžeme definovať ako systémy uznávaných a prevládajúcich sociálnych pravidiel, ktoré štruktúrujú sociálne interakcie.“⁸ Medzi inštitúcie tak spadá napríklad právo, firmy či iné formálne organizácie. Prostriedkom inštitucionálnych pravidiel sú zmluvy/konvencie, ktoré inštitucionálny systém špecifikujú. Inštitúcie majú svoje trvanie, čím sa vytvárajú stabilné očakávania vo vzťahu k správaniu iných. Dávajú ľudským aktivitám formu a konzistenciu a tiež regulujú a umožňujú činy. Role inštitúcií v medzinárodných vzťahoch sa venujú autori Keohane a Nye vo svojom diele *Power and Interdependence revisited*, v ktorom sa odkazujú na inštitúcie ako na dôležitý faktor pri tvorbe medzinárodného režimu. Pre túto prácu je relevantné ich chápanie prepojenia medzinárodných režimov (tvorených inštitúciami) so štátnou politikou aktérov. Domnievajú sa, že medzinárodné režimy majú na štátnu politiku dvojaký vplyv – „v prvom rade tvoria ústredný bod, okolo ktorého sa sústreďujú očakávania, čo redukuje neistotu, usmerňuje úradníkov k legitímnym činom a pomáha tvorcom politiky nájsť prípustné schémy dohôd. Po druhé, medzinárodné režimy môžu obmedzovať správanie štátu prostredníctvom zakazovania určitých činov.“⁹ Autori dodávajú, že silné štáty sa každopádne môžu rozhodnúť vykonávať zakázané opatrenia vzhľadom na malú vynucovaciu silu medzinárodných režimov. Dopadom však môže byť poškodenie ich reputácie a tým pádom obmedzenie ich schopnosti uzatvárať v budúcnosti dohody.

⁷ George H. Quester, „Energy Dependence and Political Power: Some Paradoxes“, *Demokratizatsiya The Journal of Post-Soviet Democratization* 15, č. 4 (2007). 456.

⁸ Geoffrey M. Hodgson, „What Are Institutions?“, *Journal of Economic Issues* 40, č. 4 (2006): 2.

⁹ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, „Power and Interdependence revisited“, *International Organization* 41, č. 4 (1987): 743.

Ciele, výskumné otázky a hypotézy

Hlavným cieľom tejto práce je komplexne predstaviť inštitúcie, ktoré vstupujú do obchodného vzťahu so zemným plynom medzi Európskou úniou na jednej a Ruskou federáciou na druhej strane. V prvom rade má práca pokryť ciele a politiky jednotlivých strán dialógu, následne zistiť, aké inštitúcie boli vytvorené spoločne a zhodnotiť, do akej miery sa stranám darí naplňovať ich definované ciele. Práca taktiež nachádza príčiny a faktory, ktoré najväčšmi formujú (či už brzdia alebo posúvajú) tvorbu energetickej politiky jednotlivých strán a spoločnú obchodnú spoluprácu v oblasti zemného plynu. Hlavné výskumné otázky bakalárskej práce sú:

Aké inštitúcie vstupujú do energetickeho vzťahu so zemným plynom medzi Európskou úniou a Ruskom a aké ciele tieto inštitúcie sledujú? Ako sú tieto ciele tvorené? Čo vplyva na inštitucionálny vývoj energetickeho vzťahu medzi Európskou úniou a Ruskom?

Z toho vyplývajú dve základné hypotézy, ktoré bude bakalárska práca potvrdzovať, resp. vyvracať a znejú nasledovne:

1. Ciele jednotlivých strán sledovanej energetickej spolupráce, teda Európskej únie na jednej a Ruskej federácie na druhej strane, sú značne nekompatibilné. Napriek vzniku inštitúcií na základe spoločne vyslovených cieľov má každá strana vlastnú predstavu, ako má kooperácia fungovať – odlišnosť týchto dvoch predstáv a celkového prístupu k energetike a jej role v systéme spoluprácu limituje a problematizuje.
2. Ruský faktor významne ovplyvňuje tvorbu jednotnej a koherentnej európskej energetickej politiky. Na jednu stranu udáva tvorbe európskej energetickej politiky tempo (keďže tá do veľkej miery napreduje vo forme odpovedí na krízové situácie, v ktorých hrá Rusko rolu) a na druhú stranu zainteresovaných európskych aktérov polarizuje (a to navyše v situácii, keď obchod so zemným plynom politizuje).

Metodológia a štruktúra práce

Základom bakalárskej práce je inštitucionálna analýza, ktorá ponúka prehľad o existencii, role, cieľoch a pôsobnosti inštitúcií zapájajúcich sa do obchodného vzťahu so zemným plynom medzi Európskou úniou a Ruskou federáciou. Zároveň analyzuje faktory, ktoré majú na činnosť týchto inštitúcií vplyv. Popri sledovaní inštitucionálnej roviny práca berie do úvahy tiež vstup ďalších aktérov, primárne štátov a spoločností, ktoré môžu mať na debatu relevantný vplyv (teda najmä vtedy, keď sú ich záujmy v rozpore so záujmami ich formálnych reprezentantov). Ďalšou využívanou metódou sú prípadové štúdie, ktoré ponúkajú prienik do reálneho fungovania systému, ktorý je inštitúciami nastavený.

V prvej časti sa práca jednotlivo venuje energetickému sektoru, špecificky sektoru zemného plynu, oboch zainteresovaných hráčov a relevantným inštitúciám, ktoré v ňom hrajú rolu. Práca sa primárne a komplexnejšie zameriava na Európsku úniu a tvorbu jej energetickej politiky. Ruská energetická politika je analyzovaná len do úrovne, ktorá je relevantná pre pochopenie fungovania obchodného vzťahu Ruska s Európskou úniou. Záujmy a ciele označované ako „európske“ sú tie, ktoré boli definované európskymi inštitúciami, primárne Európskou komisiou (EK, prípadne Komisiou, či všeobecne Bruselom). Komisia je chápaná ako hlavný predstaviteľ unijných záujmov, a teda je v tomto kroku vnímaná ako ochranca záujmov všetkých jej 28 členských štátov. Na strane Ruskej federácie sú vzhľadom na prepojenosť štátneho aparátu s plynárenským monopolom Gazprom záujmy štátu (tiež Moskvy, či Kremľa) a tejto spoločnosti identifikované spoločne ako „ruské“.

V druhej časti sa práca zaoberá samotným obchodom a energetickým vzťahom medzi dvoma sledovanými hráčmi. Najprv predstavuje inštitúcie, ktoré vo vzťahu vznikli, pričom pozornosť je venovaná najmä Energetickému dialógu EÚ-Rusko (Dialóg) ako najrelevantnejšej z nich. Po predstavení základných cieľov a dimenzií, ktoré Energetický dialóg pokrýva, práca analyzuje hlavné úspechy, ktoré priniesol a limity, ktoré bránia v jeho hlbšom napredovaní. Napokon sa práca dostáva k širšiemu kontextu, v ktorom je energetická spolupráca formovaná a presúva sa na úroveň jej reálneho fungovania. Tu predstavuje tri relevantné prípadové štúdie, ktoré ilustrujú základné konflikty ovplyvňujúce podobu sledovaného obchodu.

Zhodnotenie literatúry

Bakalárska práca sa opiera o široké spektrum primárnych i sekundárnych zdrojov. Predstavuje prehľad legislatívy, zelených kníh, dohôd, oficiálnych plánov, či brífingov vytvorených na úrovni Európskej únie, Ruska, alebo vo vzájomnej spolupráci. Pri sekundárnych zdrojoch sa opiera najmä o knižné publikácie a akademické články, ďalej o články zverejnené na oficiálnych stránkach inštitúcií a napokon, vzhľadom na aktuálnosť témy, tiež o relevantné internetové články z iných novinových či štatistických portálov.

Problematika, ktorej sa bakalárska práca venuje, je pomerne rozsiahlo reflektovaná v anglicko-jazyčnej literatúre. Významným zdrojom sa stal zborník *The EU-Russian Energy Dialogue* komplexne sa venujúci Energetickému dialógu, ktorému ako inštitúcii bakalárska práca venuje výraznú pozornosť. Autori sa každopádne venujú skôr všeobecným trendom než konkrétnym výsledkom. K pochopeniu ruskej strany výrazne prispelo dielo autora Wyciszkiwicza *Geopolitics of Pipelines*, ktoré analyzuje ruský energetický sektor, no nezahŕňa spoluprácu s Európskou úniou. Podobne i akademické články sa venujú primárne hlbšej analýze čiastkových problémov a inštitúciám sa venujú skôr okrajovo – za vyzdvihnutie stojí napríklad text autora Sharplesa *Russian approaches to energy security and climate change* hľadajúci vzťah medzi environmentálnou politikou Únie a jej energetickým obchodom s Ruskom, či dielo *Russian Gas to Europe*, v ktorom sa autor Konoplyanik zameriava na právny základ európskych plynových kontraktov s Ruskom. V prípade českej literatúry čerpá bakalárska práca prakticky z jediného diela, ktoré sa detailnejšie zameriava na spoluprácu Európskej únie a Ruska v oblasti zemného plynu, a tým je *Energie pro Evropu* od kolektívu autorov. Čo však bolo pri tomto zdroji istým limitom je fakt, že kniha bola publikovaná v roku 2006 a teda neodráža relevantné udalosti aktuálneho vývoja.

Je potrebné priznať, že množstvo z používaných zdrojov bolo publikovaných rádovo pred piatimi až desiatimi rokmi, a vzhľadom na dynamický vývoj sledovanej problematiky môžu byť pre písanie obdobnej práce čiastočne zastaralé. Práve nedostatok aktuálnych diel v slovenskom a českom prostredí, ktoré by sa komplexnejšie venovali inštitucionálnej rovine spolupráce Európskej únie a Ruska v oblasti zemného plynu, môže tejto bakalárskej práci dať svoje opodstatnenie.

1 Európska únia a Rusko v plynárenskom sektore

1.1 Európska únia a jej plynárenský sektor

Európsku úniu možno v súčasnosti považovať za kľúčového aktéra energetickej debaty na európskom kontinente. V súčasnosti čelí v oblasti energií rôznorodým problémom týkajúcich sa zvyšujúcej závislosti na importe, obmedzenej diverzifikácie zdrojov, vysokých a kolísajúcich cien, zvyšujúceho sa globálneho dopytu, bezpečnostných rizík týkajúcich sa producentov a tranzitných krajín, rastúcich hrozieb klimatických zmien, pomalého progresu vo zvyšovaní energetickej účinnosti či výziev spätých s obnoviteľnými zdrojmi.¹⁰ Čím ďalej tým akútnejšou sa preto stáva debata o potrebe zvýšenej transparentnosti, hlbšej integrácie a prepojenosti na energetických trhoch. Opatrenia s cieľom dosiahnutia integrovaného energetického trhu, bezpečnej energetickej dodávky a udržateľnosti energetického sektora spadajú pod európsku energetickú politiku.

Konsolidácia energetickej politiky, do ktorej patrí i oblasť zemného plynu, je dlhodobým procesom a významným rozmerom európskej integrácie od jej samotného počiatku v 50. rokoch 20. storočia. Napriek tomu sa jej napredovanie na úrovni EÚ v súčasnosti naďalej považuje za nedostatočné a je možné sa domnievať, že má skôr *ad hoc* charakter, a teda prebieha primárne v reakcii na krízové udalosti.¹¹

V súčasnosti sa na úrovni Európskej únie energetikou zaoberajú primárne tri inštitúcie. Motorom sa dá nazvať Európska komisia a najmä komisár s agendou Energetickej únie, ktorá je symbolom nadnárodného prístupu a obhajuje záujmy Únie ako celku. Ďalej vstupuje do debaty Európsky parlament, a to hlavne prostredníctvom Výboru pre priemysel, výskum a energetiku, a napokon medzivládna Rada Európskej únie a jej zoskupenie Doprava, telekomunikácie a energetika.

¹⁰ „Energetická politika: všeobecné zásady“, Európsky parlament, http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/sk/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.7.1.html (stiahnuté 15. 4. 2017).

¹¹ Dirk Buschle, „The enforcement of European energy law outside the European Union“, *European Energy Journal* 6, č. 1 (2016): 26.

Právne dokumenty, ktoré v rámci energetickej politiky existujú, sú smernice a nariadenia. Za účelom rozprúdenia debaty či pripomienkovania existujúcich dokumentov môže Európska komisia vydávať zelené a biele knihy.

1.1.1 Energie v EÚ pred prelomom tisícročí

Spoločné záujmy európskych krajín v oblasti energetiky sa v počiatkoch európskej integrácie stali jej základným kameňom. V roku 1950 sa Schumannova deklarácia stala podnetom k podpísaniu Parížskej zmluvy, ktorou sa v roku 1952 založilo Európske spoločenstvo pre uhlie a oceľ a neskôr v roku 1957 boli podpísané Rímske zmluvy zakladajúce Európske hospodárske spoločenstvo a Euratom. Tieto zmluvy tvorili prvý rámec ekonomickej a energetickej spolupráce budúcej Európskej únie a vytvorili prvotný spoločný trh, každopádne v danom období boli motivované špecifickou potrebou získania nástrojov na zabránenie opätovného vzostupu energetickeho bohatého Nemecka po 2. svetovej vojne. Spolupráca fungovala v medzivládnom režime, a to okrem iného aj v dôsledku vplyvu gaullistického režimu počas 60. rokov 20. storočia.

V období po 2. svetovej vojne začala popularita uhlia a atómovej energie klesať a hospodárstvo sa začalo vo veľkom orientovať na ropu. Keď došlo na konci 70. a na začiatku 80. rokov 20. storočia k ropným šokom, akejsi prvej globálnej krízovej situácii v oblasti energetiky, ktorej vtedajšie Európske spoločenstvá čelili, objavili sa prvotné debaty o spoločných zásadách energetickej politiky medzi štátmi Európskych spoločenstiev. V roku 1981 bola vydaná kniha „Európska tranzícia od ropy: dopady na spoločnosť a obmedzenia pre energetickú politiku“, upozorňujúca na limity využívania karbohydrátov, ktoré sú aktuálne dodnes – obavy sa týkajú najmä konečnosti zdrojov, kolísajúcich cien, či dovozu z politicky nestabilných oblastí.¹² Z konceptu jednotného trhu boli energie spočiatku vynechané a keď Maastrichtská zmluva definovala v roku 1993 vnútorný trh so štyrmi základnými slobodami (voľný pohyb tovarov, služieb, osôb a kapitálu), voľný pohyb energií nebol braný do úvahy.

¹² Pami Aalto, „The EU-Russia Energy Dialogue and the Future of European Integration: From Economic to Politico – Normative Narratives“, in *The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security*, ed. Pami Aalto (Burlington: Ashgate Publishing, 2008): 23.

Debatu na začiatku tisícročia urýchlil i prudký nárast cien z konca 90. rokov a celkové ekonomické spomalenie. Podobne ako dve desaťročia dozadu, reflektuje obavy o trvácnosti karbohydrátových zdrojov, no do debaty sa pridávajú aj ďalšie premenné ako technológie a životné prostredie či rastúca rola Ruska ako dodávateľa zemného plynu. Zelená kniha „Smerom k európskej stratégii pre bezpečnosť energetických dodávok“¹³ vydaná Európskou komisiou v roku 2000 upozorňuje na risk spojený so závislosťou na externých zdrojoch a otvára pochybnosti o tom, či Rusko bude schopné aspoň v strednodobom horizonte spoľahlivo dodávať dostatok energetických surovín vzhľadom na mňajúce sa kapacity, vysoký domáci dopyt a malú produktivitu domácich energetických spoločností s nízkou mierou modernizácie.

1.1.2 Spoločná európska energetická politika

Istým zabrzdzením snáh o prehĺbenie európskej spolupráce v oblasti energetiky bolo pozastavenie Zmluvy o Ústave pre Európu po tom, ako jej ratifikáciu v roku 2004 v referende nepodporili občania Francúzska a Holandska. Potreba reformovať energetickú spoluprácu vzrástla jednak po prijatí desiatich nových členských štátov v roku 2004, no silným impulzom pre urýchlenu debaty bola neskôr rusko-ukrajinská plynová kríza z prelomu rokov 2005-2006, kedy odstavenie dodávok plynu z dôvodu sporu medzi producentom Ruskom a tranzitným štátom Ukrajinou EÚ silno pocítila. V marci 2006 Európska komisia vydala Zelenú knihu s názvom „Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú Európu“¹⁴ volajúcu po paneurópskej energetickej politike – tá navrhla základnú formu a smerovanie budúcej európskej energetickej politiky a napokon urýchlila prijatie istých liberalizačných opatrení.

Energetická politika Európskej únie bola konsolidovaná a prvýkrát pripojená k primárnemu právu Únie v Lisabonskej zmluve, ktorá vošla v platnosť v roku 2009 (pred Lisabonskou zmluvou neexistoval žiadny legálny základ upravujúci kompetencie Únie v oblasti energetiky). Zmluva rozoznáva dôležitosť energetickej politiky, a preto jej je venovaná samostatná kapitola v zakladajúcich Zmluvách o Európskej únii, a to

¹³ Európska komisia, Zelená kniha z 29. novembra 2000, *Smerom k európskej stratégii pre bezpečnosť energetických dodávok*. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/ALL/?uri=URISERV:l27037> (stiahnuté 25. 2. 2017).

¹⁴ Európska komisia, Zelená kniha z 8. marca 2006, *Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu*. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=uriserv:l27062> (stiahnuté 20. 2. 2017).

konkrétne článok 194 Zmluvy o fungovaní EÚ (ZFEÚ).¹⁵ Niektorým špecifickým oblastiam sa ďalej venujú osobité ustanovenia, ako článok 122 ZFEÚ o bezpečnosti dodávok, články 170 – 172 ZFEÚ o energických sieťach, článok 114 ZFEÚ o vnútornom trhu s energiou, či články 216-218 ZFEÚ o vonkajších vzťahoch v oblasti energetiky.

Článok 194 ZFEÚ definuje štyri hlavné oblasti, v ktorých má Európska únia kompetencie zasahovať a na ktoré sa má zameriavať. Konkrétne sú to jednotný energetický trh, bezpečnosť energetických dodávok, podpora energetickej efektivity a prepojenosť energetických sietí. Tieto oblasti teda predstavujú súčasť tzv. zdieľaných kompetencií medzi európskymi inštitúciami a členskými štátmi a podliehajú princípu subsidiarity. Článok však dopĺňa, že EÚ nemá právo zasahovať do politiky členských štátov v otázke výberu a určenia podmienok využívania zdrojov energetických dodávok, pokiaľ zásah nie je schválený jednohlasne a z environmentálnych dôvodov.¹⁶ Taktiež sa odkazuje na princíp solidarity medzi členmi, a to najmä v časoch krízy.¹⁷ Opatrenia boli formulované vo viere, že európska odpoveď na problémy ako environmentálna ochrana, bezpečnosť energetických dodávok a dialóg s energetickými producentmi je najefektívnejšou cestou k ich riešeniu.

Súčasný rámec európskej energetickej politiky (spolu s politikou životného prostredia) s názvom Európa 2020¹⁸ bol prijatý Európskou radou v marci roku 2010 a stanovuje ciele do roku 2020. Priority sú formulované takzvanými cieľmi 20-20-20 – do roku 2020 by mali členské štáty zvýšiť podiel obnoviteľných zdrojov vo svojej spotrebe na 20%, znížiť emisie skleníkových plynov o 20% (oproti hodnotám z roku 1990 – ako nástroj bol zavedený systém obchodovania s emisiami) a zvýšiť energetickú efektivitu

¹⁵ Článok 194, *Zmluva o fungovaní Európskej únie (Konsolidované znenie)* z 13. decembra 2007. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT> (stiahnuté 26. 2. 2017).

¹⁶ „Energy“, súhrny právnych predpisov EÚ, EUR-Lex, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=URISERV:ai0024> (stiahnuté 23. 4. 2017).

¹⁷ V praxi sa má zaistiť, že dodávky plynu do domácností a základných služieb (ako napríklad do zdravotníctva) by boli v núdzovom prípade zaistené zo susedných krajín. Mechanizmy solidarity a krízového manažmentu zahŕňajú koordináciu skladovacích zariadení, rozvoj spätného toku, poskytnutie posudkov o riziku a implementáciu plánov bezpečnosti dodávok na regionálnej i európskej úrovni.

¹⁸ Európska komisia, Oznámenie Komisie z 3. 3. 2010, *EURÓPA 2020: Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu*. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010DC2020&from=EN> (stiahnuté 8. 8. 2017).

o 20%.¹⁹ Širšie ciele do roku 2030 sú diskutované v Zelenej knihe „Klimaticko-energetický rámec do 2030“,²⁰ ktorý Európska komisia publikovala 27. marca 2013. Rozličné scenáre dlhodobjšieho vývoja európskeho energetického sektora v procese dekarbonizácie sú napokon diskutované v dokumente „Plán postupu v energetike do roku 2050“.²¹ Od februára 2015 je európska energetická stratégia zahrnutá v projekte Energetickej únie, ktorá bola vyhlásená Európskou komisiou z iniciatívy bývalého poľského premiéra a predsedu Európskej rady Donalda Tuska a ktorá je tvorená piatimi úzko prepojenými dimenziami (energetická bezpečnosť, solidarita a dôvera, plno integrovaný európsky energetický trh, energetická efektívnosť vedúca k zníženiu dopytu, a výskum, inovácie a konkurencieschopnosť).²²

Spoločná európska politika sa snaží dbať na transparentnosť v rozhodovacom procese, no práve jeho pomerná komplikovanosť a široká škála aktérov, ktorí sa do neho môžu zapojiť, sú považované za dôvody jej nedostatočnej koherentnosti a konzistentnosti.²³ Je zrejmé, že k spoločnej európskej politike je potrebná ochota spolupráce národných vlád členských štátov Únie. Vo všeobecnosti majú štáty tendenciu rétoricky podporovať spoločnú energetickú politiku a uznávajú výhody existencie jednotného inštitucionálneho a legálneho rámca, no prakticky sa v oblasti energetiky len ťažko vzdávajú suverenity a majú problém vystupovať jednotne. Kontrast medzi podporou spoločných cieľov a národnými postupmi sa môže javiť ako kľúčová prekážka v napredovaní pri tvorbe spoločnej energetickej politiky a dôvod, prečo je energetický vzťah EÚ a Ruska naďalej viacvrstvový.²⁴

¹⁹ „2020 energy strategy“, European Commission, <http://ec.europa.eu/energy/en/energy-strategy/2020-energy-strategy> (stiahnuté 20. 3. 2017).

²⁰ Európska komisia, Zelená kniha z 27. 3. 2013, *Klimaticko-energetický rámec do 2030*. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52013DC0169> (stiahnuté 13. 3. 2017).

²¹ Európska komisia, Oznámenie Komisie z 15. decembra 2011, *Plán postupu v energetike do roku 2050*. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX:52011DC0885> (stiahnuté 14. 3. 2017).

²² Európsky parlament, Brífing z 5. marca 2015, *Energy Union: New impetus for coordination and integration of energy policies in the EU*. Dostupné na [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/551310/EPRS_BRI\(2015\)551310_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/551310/EPRS_BRI(2015)551310_EN.pdf) (stiahnuté 22. 4. 2017).

²³ Anke Schmidt-Felzmann, „All for One? EU Member States and the Union’s Common Policy Towards the Russian Federation“, *Journal of Contemporary European Studies* 16, č. 2, (2008):170.

²⁴ Florian Baumann, Georg Simmerl, „Between Conflict and Convergence: The EU Member States and the Quest for a Common External Energy Policy“ (discussion paper), Centrum für angewandte Politikforschung LMU München (2011), http://www.cap.lmu.de/download/2011/CAP_Paper-Baumann-Simmerl.pdf (stiahnuté 25. 3. 2017).

1.1.3 Stav jednotlivých oblastí energetické politiky

A) Vnitřní trh (vrátane oblasti prepojenia energetických sietí)

Za najvýznamnejší cieľ Európskej únie v oblasti energetiky sa považuje vytvorenie trhu bez vnútorných bariér s harmonizovanými národnými politikami, a teda nadviazanie energií na kľúčovú myšlienku a najsilnejší sektor európskej integrácie – tvorbu jednotného trhu. Cieľom je predovšetkým zníženie a stabilizovanie cien, zavedenie tržných princípov a garancia konkurencie. V roku 2011 vyslovila Európska rada ambiciózný cieľ dokončiť vnútorný trh do roku 2014, každopádne aj napriek pokroku v tejto oblasti stále nemožno hovoriť o kompletnom vnútornom trhu, keďže je stále treba odstrániť množstvo prekážok a obchodných bariér, dosiahnuť aproximáciu daňových a cenových politík a presadiť opatrenia týkajúce sa noriem a štandardov.²⁵ Technicky teda stále ide o spoločný trh ašpirujúci stať sa trhom vnútorným.

Liberalizácia trhu so zemným plynom je vedená tromi liberalizačnými balíčkami prijatými v rokoch 1998, 2003 a 2009. Kľúčovým impulzom k zahájeniu tohto procesu bolo prijatie tzv. plynárskej smernice 1998/30/EC²⁶ z júna 1998, ktorá stanovila pravidlá a postup liberalizácie plynárskeho trhu. Liberalizačné balíčky majú viesť ku komplexnej organizačnej a inštitucionálnej transformácii sektora so zemným plynom v členských štátoch Únie. Proces zahŕňa odstránenie obchodných bariér vnútri Únie, aproximáciu daňových a cenových politík, dezintegráciu národných monopolov a umožnenie prístupu tretích strán do segmentu prepravy a distribúcie. Liberalizačné kroky majú viesť k zvýšeniu konkurencie medzi dodávateľmi a k prechodu ku krátkodobým transakciám na tržných princípoch.²⁷

S cieľom rozbitia národných monopolov a uľahčenia prístupu novým aktérom do obchodu so zemným plynom vznikol jeden z kľúčových princípov liberalizácie – tzv.

²⁵ Dagmara Stoerring, „Vnitřní trh s energiou“, Európsky parlament (2016), http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/sk/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.7.2.html (stiahnuté 15. 4. 2017).

²⁶ Európsky parlament a Rada Európskej únie, Smernica Európskeho parlamentu a Rady 98/30/ES z 22. júna 1998 o spoločných pravidlách pre vnútorný trh so zemným plynom. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:31998L0030&from=EN> (stiahnuté 9. 8. 2017).

²⁷ Bohuslav Litera, „Současná situace a výhledy spotřeby, těžby a přepravy energetických surovin v Evropě a zemích postsovětského prostoru do roku 2020“, in *Energie pro Evropu: energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií*, ed. Bohuslav Litera et al. (Praha: Eurolex Bohemia, 2006), 47.

unbundling. Princíp unbundling prvýkrát uviedla plynárenská smernica v roku 1998 a hlbšie sa mu potom venuje tretí liberalizačný balíček. Rozumie sa ním regulácia vlastníctva prostredníctvom jasného oddelenia producentov a prevádzkovateľov prenosovej a distribučnej sústavy tam, kde existujú vertikálne integrované podniky, nakoľko vertikálna integrácia je považovaná za bariéru pre vstup nových hráčov na trh. S tým tiež úzko súvisí stanovenie krokov postupného otvárania sa konkurencii. Úspechom v tejto oblasti je umožnenie slobodného výberu dodávateľa zemného plynu (platné od roku 2004 pre priemyselných a od 2007 pre domácich spotrebiteľov s dočasnými výnimkami pre nové členské štáty EÚ).²⁸ Dôraz je taktiež kladený na zvýšenie transparentnosti pri prístupe tretích strán k rezervám zemného plynu.

Ďalšou podstatnou dimenziou vnútornej liberalizácie je konsolidácia fungovania infraštruktúrnych sietí. Cieľom je vnútorné prepojenie tak, aby nevznikali žiadne energeticky izolované regióny, tzv. energetické ostrovy. Legislatívnymi nástrojmi pre túto oblasť sú tretí energetický balíček, nariadenie o usmerneniach pre trans-európsku energetickú infraštruktúru (nariadenie EÚ č. 347/2013²⁹) a nariadenie o integrite a transparentnosti veľkoobchodného trhu s energiou (nariadenie EÚ č. 1227/2011³⁰).³¹

V snahe o zaistenie plynulého liberalizačného procesu vznikol návrh na dohľad nezávislých národných regulačných orgánov, ktoré majú garantovať nediskriminačný prístup k prepravným sieťam. V roku 2003 bola rozhodnutím 2003/796/ES³² založená nezávislá Európska skupina regulačných úradov pre elektrickú energiu a zemný plyn,

²⁸ Branislav Makyta, „Energetický dialóg EÚ a RF“, in *Energie pro Evropu: energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií*, ed. Bohuslav Lítera et al. (Praha: Eurolex Bohemia, 2006), 62.

²⁹ Európsky parlament a Rada Európskej únie, Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 347/2013 zo 17. apríla 2013 o usmerneniach pre transeurópsku energetickú infraštruktúru, ktorým sa zrušuje rozhodnutie č. 1364/2006/ES a menia a dopĺňajú nariadenia (ES) č. 713/2009, (ES) č. 714/2009 a (ES) č. 715/2009. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013R0347&from=SK> (stiahnuté 29. 4. 2017).

³⁰ Európsky parlament a Rada Európskej únie, Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1227/2011 z 25. októbra 2011 o integrite a transparentnosti veľkoobchodného trhu s energiou. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:326:0001:0016:sk:PDF> (stiahnuté 29. 4. 2017).

³¹ Frédéric Gouardères, „Energetická politika: všeobecné zásady“, Európsky parlament (2016), http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/sk/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.7.1.html (stiahnuté 15. 4. 2017).

³² Európska komisia, Rozhodnutie Komisie zo 16. mája 2011 o zrušení rozhodnutia 2003/796/ES o založení Európskej skupiny regulačných úradov pre elektrickú energiu a zemný plyn. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011D0280&from=SK> (stiahnuté 7. 5. 2017).

ktorá má dohliadať na koherentné zavádzanie smerníc o vnútornom trhu v členských štátoch. Má uľahčovať konzultáciu, koordináciu a spoluprácu medzi národnými regulačnými orgánmi a Európskou komisiou.³³ V roku 2011 začala činnosť i Európska agentúra pre spoluprácu regulačných orgánov v oblasti energetiky (ACER) za účelom monitorovania a dohľadu nad orgánmi pri vykonávaní regulačných úloh v členských štátoch. Nariadenie EÚ č. 1227/2011 dáva agentúre ACER kompetencie k zhromažďovaniu, hodnoteniu a zdieľaniu dát veľkoobchodných energetických trhov, monitorovaniu obchodu, prešetrovaniu prípadov zneužitia tržných zásad a koordinácii primeraných trestov s členskými štátmi. Zodpovednosť za uplatnenie sankcií však leží v rukách členských štátov.³⁴

Na druhú stranu, jednou z významných prekážok pri liberalizácii trhu so zemným plynom je povaha obchodných zmlúv medzi jednotlivými členskými štátmi a najväčším európskym dodávateľom – Ruskou federáciou. Predpokladá sa, že tie nie sú kompatibilné s flexibilitou potrebnou pre fungovanie jednotného trhu. V roku 2003 ruská štátna firma Gazprom súhlasila s odstránením takzvanej klauzuly o destinácii, ktorá zakazovala ďalší predaj plynu kúpeného jedným štátom tretím stranám, a teda zabráňovala cezhraničnému pohybu suroviny, čo je v rozpore s politikou voľného pohybu (zároveň však umožňovala dodávateľovi predávať plyn rôznym importérom za rôzne ceny). Každopádne proces odstraňovania tejto klauzuly je z technických a logistických dôvodov značne zdĺhavý a komplexný, keďže je potrebné postupovať prípad po prípade.³⁵ Súčasnú zmluvu obsahujú mnoho ďalších kontroverzných klauzúl, ktoré sú v rozpore s liberalizačnými predstavami EÚ – medzi nich patrí dlhodobosť kontraktov (rádovo s približne dvadsaťročnou platnosťou) (príloha 2), vzorec pre výpočet cien, či klauzula „ber alebo plat“, ktorá ukladá nakupujúcemu štátu povinnosť odobrať istý zmluvný objem suroviny i v prípade, že po nej nie je dopyt.³⁶ Od roku 2012 prebieha z impulzu Európskej komisie vyšetrovanie voči Gazpromu, ktoré má za cieľ odstrániť zo zmlúv klauzuly, ktoré sú povahou v rozpore s legislatívou EÚ.

³³ Európska komisia, Rozhodnutie Komisie z 11. novembra 2003 o založení Európskej skupiny regulačných úradov pre elektrickú energiu a zemný plyn. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX:32003D0796> (stiahnuté 14. 4. 2017).

³⁴ Stoerring, „Vnútorný trh s energiou“, Európsky parlament, 2016.

³⁵ Andrey Konoplyanik, „Russian Gas to Europe: From Long-Term Contracts, On-Border Trade and Destination Clauses to . . .?“ *Journal of Energy & Natural Resources Law* 23, č. 3 (2005): 294.

B) Bezpečnosť energetických dodávok

Vzhľadom na geografické a materiálne obmedzenia, akými je nedostatok vlastných surovinových zdrojov na území EÚ, sú európske štáty nútené zemný plyn vo väčšej či menšej miere dovážať od externých dodávateľov. Práve z dôvodu geopolitického charakteru zemného plynu narastá význam debaty o energetickej bezpečnosti, ktorá sa stala prvou dimenziou Energetickej únie (je možné si všimnúť posun oproti napríklad Zelenej knihe z roku 2006, ktorá v názve uvádza dimenziu bezpečnosti energií až po udržateľnosti a konkurencieschopnosti).

Energetickú bezpečnosť je podľa Európskej komisie možné definovať ako „zaistenie budúcich potrebných energetických rezerv prostredníctvom zdieľania vnútorných energetických zásob a strategických rezerv a zaistenie stabilných, diverzifikovaných a prístupných vonkajších zdrojov“.³⁷ Európska energetická bezpečnosť môže byť ohrozená početnými krízovými situáciami – v krátkodobom horizonte to sú primárne výpadky systému, tzv. black-outy, prerušenie dodávok či nekontrolovateľné výkyvy cien a z dlhodobého hľadiska napríklad vysychanie tradičných ložísk. Rozmer bezpečnosti je zároveň úzko prepojený s ideou jednotného trhu, pretože sa verí, že cez odstránenie vnútorných bariér energetických trhov dôjde k posilneniu vnútornej interdependencie. To povedie k zvýšeniu bezpečnosti vďaka vyššej sebestačnosti, lepšej externej kredibilitate a zvýšenej schopnosti flexibilnejšie odpovedať na externé hrozby.³⁸

V najširšom ponímaní krízové mechanizmy Európskej únie sledujú pravidlá Medzinárodnej energetickej agentúry, medzivládnej inštitúcie spadajúcej pod Organizáciu pre hospodársku spoluprácu a rozvoj, ktorej členmi je väčšina štátov Európskej únie. Tá vznikla v 70. rokoch 20. storočia v reakcii na ropné šoky a dá sa predpokladať, že pre jej zastaranosť a zameranie prevažne na ropu nemôže byť platformou pre reálne súčasné hrozby.

³⁶ Sadek Boussena, Catherine Locatelli, „Gas market developments and their effect on relations between Russia and the EU“, *OPEC Energy Review* 35, č. 1 (2011): 29.

³⁷ Debra Johnson, „EU-Russian Energy Links: A Marriage of Convenience?“, *Government and Opposition* 40, č. 2 (2005): 257.

³⁸ Zuzanna Brunarska a spol., Between energy security and energy market integration: Guidelines for the future development of the EU's external energy policy in Europe's neighbourhood (Varšava: Centre for Eastern Studies, 2011): 33, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/raport_energetyczny_ang_0.pdf (stiahnuté 20. 3. 2017).

Z legálneho hľadiska sa dimenzia bezpečnosti v rámci európskej energetickej politiky a konkrétne politiky zemného plynu prvýkrát otvorila so smernicou č. 2004/67/ES,³⁹ týkajúcej sa opatrení na zaistenie bezpečnosti dodávok zemného plynu. Tá definuje všeobecnú, transparentnú a nediskriminačnú politiku bezpečnosti dodávok a objasňuje úlohy a zodpovednosť jednotlivých účastníkov trhu. Téma energetickej bezpečnosti sa stala aktuálnou najmä po dvoch kolách rusko-ukrajinskej plynovej krízy z rokov 2006 a 2009. Práve solidarita medzi členskými štátmi sa považuje za kľúčovú, čo bolo reflektované v Zelenej knihe z roku 2006 a neskôr v treťom liberalizačnom balíčku. Európska komisia navrhuje okrem iného koordináciu a harmonizáciu zásobných systémov pre zemný plyn. V roku 2010 bola smernica 2004/67/ES nahradená komplexnejším nariadením č. 994/2010⁴⁰ z 20. októbra 2010 o opatreniach na zaistenie bezpečnosti dodávky plynu, ktorým sa má posilniť prevencia a účinnosť krízových mechanizmov. Prispieť k posilneniu európskej bezpečnosti má tiež smernica 2009/73/EC⁴¹ (známa tiež ako „klauzula Gazprom“), v ktorej sa v článku 11(b) uvádza, že v prípade vstupu energetických spoločností neurópskeho pôvodu na európsky trh je potrebné preukázať, že tieto spoločnosti nepredstavujú hrozbu pre európsku energetickú bezpečnosť.

C) Udržateľný rozvoj

Agenda udržateľného rozvoja, ktorá v tomto prípade zahŕňa environmentálnu politiku, má na úrovni Európskej únie kratšiu históriu ako jednotný trh. Bola prijatá ako spoločný cieľ v Amsterdamskej zmluve z roku 1997, hoci energie a životné prostredie boli v Únii späté už v roku 1990. V súčasnosti sa dá Európska únia označiť za svetového promotéra previazanosti environmentálnych a klimatických problémov s otázkami energetickej spotreby a využívania nových technológií.⁴²

³⁹ Európska rada, Smernica Rady 2004/67/ES z 26. apríla 2004 o opatreniach na zaistenie bezpečnosti dodávok zemného plynu. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX:32004L0067> (stiahnuté 12. 4. 2017).

⁴⁰ Európsky parlament a Rada Európskej únie, Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 994/2010 z 20. októbra 2010 o opatreniach na zaistenie bezpečnosti dodávky plynu, ktorým sa zrušuje smernica Rady 2004/67/ES. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:295:0001:0022:SK:PDF> (stiahnuté 8. 5. 2017).

⁴¹ Európsky parlament a Rada Európskej únie, Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2009/73/ES z 13. júla 2009 o spoločných pravidlách pre vnútorný trh so zemným plynom, ktorou sa zrušuje smernica 2003/55/ES. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32009L0073> (stiahnuté 16. 4. 2017).

⁴² Pami Aalto, Kirsten Westphal, „Introduction“, in *The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security*, ed. Pami Aalto (Burlington: Ashgate Publishing, 2008), 10.

Medzi členskými štátmi panuje v otázkach ochrany životného prostredia konsenzus a politika EÚ je prijímaná bez zásadnejších problémov.⁴³ Pri zjednodušenom pohľade je jej princíp možné vysvetliť nasledovne – zintenzívnením energetickej efektivity a zvýšením využitia obnoviteľných zdrojov sa zníži potreba využívania karbohydrátov, čo následne povedie k zníženiu emisií skleníkových a tiež k šetreniu ich zmenšujúcich sa zásob. Ako ďalší efekt zníženého využívania karbohydrátov možno tiež označiť zvýšenie energetickej bezpečnosti vďaka možnému zmenšeniu dependencie na externých dodávateľoch, čo je z jasných dôvodov v záujme EÚ.

Európska únia sa v súčasnosti primárne drží cieľov 20-20-20, ktoré majú byť dosiahnuté do roku 2020. Základným kameňom, ktorý má štáty EÚ nasmerovať k tomuto cieľu, je smernica 2012/27/EÚ⁴⁴ z 25. októbra 2012 o energetickej efektívite. Európska únia má v tejto oblasti i viacero právne nezáväzných dokumentov, ktoré vytvárajú priestor pre iniciatívy, návrhy a diskusie. Príkladom môže byť Zelená kniha z roku 2006, ktorá hovorí o dôležitosti prepojenosti udržateľného rozvoja s inováciami a novými technológiami. Platformou pre koordináciu a podporu národných výskumov v oblasti nízkouhlíkových technológií pre energetiku sa od roku 2007 stal Európsky strategický plán pre energetické technológie, tzv. SET plan s cieľom urýchliť transformáciu európskeho energetického systému.⁴⁵ Vzhľadom na cezhraničný charakter environmentálnych hrozieb je však možné povedať, že agenda udržateľného rozvoja výrazne presahuje európsku úroveň. Pre európske inštitúcie sú preto primárne záväzné globálne ciele a mechanizmy Kjótskeho protokolu podpísaného v roku 1997.

V každom prípade stále ostáva nejasné, akú rolu hrá v debate zemný plyn. Ruskí aktéri sa v snahe o zabezpečenie stáleho odbytu snažia zemný plyn prezentovať ako „najzelenší karbohydrát“, ktorý je vhodným riešením pre dosiahnutie emisných cieľov. Aj na európskej strane sa nachádzajú proponenti myšlienky, podľa ktorej má zemný plyn nahradiť stále využívané uhlie a jeho podiel v energetickom mixe má v najbližších rokoch značne narásť. Európska komisia v dokumente „Plán postupu v energetike do

⁴³ Aalto, „Introduction“, 10.

⁴⁴ Európsky parlament a Rada Európskej únie, Smernica európskeho parlamentu a Rady 2012/27/EÚ z 25. októbra 2012 o energetickej efektívite, ktorou sa menia a dopĺňajú smernice 2009/125/ES a 2010/30/EÚ a ktorou sa zrušujú smernice 2004/8/ES a 2006/32/ES. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0001:0056:SK:PDF> (stiahnuté 8. 5. 2017).

roku 2050“ podporila myšlienku, že zemný plyn sa stane akýmsi premostením v procese transformácie energetického systému pred vstupom do éry obnoviteľných zdrojov.⁴⁶ Nahradenie uhlia a ropy zemným plynom môže s existujúcimi technológiami pomôcť redukovať emisie v krátkodobom až strednodobom horizonte a podľa niektorých scenárov môže byť využívaný v súčasných hodnotách až do roku 2050. V Pláne 2050 sa však pripomína, že namiesto spoliehania sa na mínajúce sa externé zdroje konvenčného plynu je vhodnejšie sa zamerať na domácu produkciu, prípadne ťažbu plynu z bridlice.

1.2 Rusko ako európsky energetický partner

Ruská federácia predstavuje pre štáty Európskej únie najväčšieho dovozcu zemného plynu. Po miernom poklese v roku 2012 import zemného plynu z Ruska do EÚ-28 v roku 2015 dosiahol 82 miliónov ton v hodnote 25,7 miliárd EUR.⁴⁷ Európska únia dováža približne 60% svojej spotreby zemného plynu z externých zdrojov, z čoho približne 40% pochádza práve z Ruska (číslo medzi rokmi 2004-14 oscillovalo medzi rekordnými hodnotami 43,6 % z roku 2004 a 32,1 % z roku 2010).⁴⁸ Rusko je čistým exportérom zemného plynu a zároveň sa na jeho teritóriu nachádzajú najväčšie ložiská v dokázanom objeme 47,8 biliárd kubických metrov (približne 25 % svetových zásob).⁴⁹

1.2.1 Energetika ako súčasť hľadania ruskej identity

Predpokladá sa, že po kolapse Sovietskeho zväzu a súčasne i strate veľmocenského statusu formovaného v bipolárnom fungovaní sveta začalo Rusko prežívať akúsi krízu identity.⁵⁰ Nástup Vladimira Putina na čelo štátu v roku 1999 priniesol nový, konsolidovanejší prístup, ktorý ako prostriedok obnovenia medzinárodného statusu začal presadzovať strategický priemysel, čiže energie. Práve Vladimir Putin sa stal

⁴⁵ „Strategic Energy Technology Plan“, Európska komisia, <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/technology-and-innovation/strategic-energy-technology-plan> (stiahnuté 15. 4. 2017).

⁴⁶ Sharples, „Russian approaches to energy security and climate change“, 691.

⁴⁷ „EU imports of energy products – recent developments“, Eurostat, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments (stiahnuté 7. 5. 2017).

⁴⁸ „Energy production and imports“, Eurostat, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_production_and_imports (stiahnuté 25. 4. 2017).

⁴⁹ „Natural gas – proved reserves (2016)“, CIA The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2253rank.html> (stiahnuté 7. 5. 2017).

⁵⁰ Angela E. Stent, „Restoration and Revolution in Putin’s Foreign Policy“, *Europe-Asia Studies* 60, č. 6 (2008): 1089.

klúčovou osobou, ktorá vyformovala ruský energetický sektor do dnešnej podoby. Jeho nový prístup je založený na viere, že ruské dostatočne veľké energetické zásoby sa môžu stať prostriedkom ekonomickej obnovy a modernizácie štátu po kritických 90. rokoch 20. storočia a zároveň hybnou silou domácej i zahraničnej politiky.⁵¹ Podľa slov Putina sú „energie najdôležitejšou hybnou silou svetového ekonomického pokroku. Vždy tomu tam bolo a nadhlo tomu tak bude. Rusko je držiteľom prírodných a technologických výhod, vďaka ktorým môže zaujať vo svetovej energetike vedúce postavenie. Popravde, Rusko nemá žiadnu inú oblasť, kde môže prevziať vedenie“.⁵² Bochkarev, autorka diela *Russian Energy Policy During President Putin's Tenure: Trends and Strategies* („Ruská energetická politika počas vlády prezidenta Putina: trendy a stratégie“) zhrnula štyri základné piliere ruskej energetickej politiky nasledovne:

1. Národný energetický sektor ako geopolitický nástroj Kremľa a zdroj komparatívnej výhody v globálnej politike
2. Nový legislatívny rámec energetického sektora s pevnou kontrolou Kremľa nad procesom rozhodovania a tvorby politiky
3. Tendencia ku koncentrovanejšej štátnej kontrole nad hlavnými federálnymi energetickými aktívami a hlavnými energetickými spoločnosťami
4. Štátna kontrola nad exportnou infraštruktúrnou sieťou ropy a zemného plynu⁵³

Koncept Ruska ako energetickej veľmoci začal byť tvorený najmä po roku 2003 počas druhého volebného obdobia Vladimira Putina, keď bol prijatý komplexný strategický dokument „Energetická stratégia Ruska do roku 2020“. Kým dovtedy bola ruská energetická politika ovplyvňovaná a formovaná množstvom rôznych aktérov v štátnych a súkromných subjektoch, v tomto období došlo k centralizácii sféry a k jej priamemu podriadeniu ruskému prezidentovi, ktorý do čela významných štátnych spoločností dosadil vlastných ľudí.⁵⁴ V roku 2009 bol dokument doplnený o „Energetickú stratégiu Ruska do roku 2030“, o dva roky neskôr prezident podpísal dokument týkajúci sa špecificky problémov zemného plynu a v roku 2014 bola pridaná i „Stratégia do roku

⁵¹ Ernest Wyciszkiwicz, *Geopolitics of Pipelines: Energy Interdependence and Inter-state Relations in the Post-Soviet Area* (Varšava: The Polish Institute of International Affairs, 2009), 27.

⁵² Kevin Risner, *Gazprom and the Russian State (Russian Foreign Energy Policy)* (Londýn: Blue Ibox Ltd, 2006), 13.

⁵³ Danila Bochkarev, *Russian Energy Policy During President Putin's Tenure: Trends and Strategies* (Londýn: GMB, 2006), 2.

⁵⁴ Litera, „Současná situace a výhledy“, 41.

2035“. Koncept je každopádne viac politicko-ideologickej povahy s cieľom legitimizovať konanie štátu a nájsť akúsi stratenú národnú ideu než jasným ekonomickým cieľom.⁵⁵ Pri predstave Putinovej politiky ako Veľkej stratégie možno energetickú stratégiu zasadiť do centra bezpečnostnej, ekonomickej a zahranično-politickej stratégie (príloha 3).

1.2.2 Postavenie Gazpromu

V sektore zemného plynu prepojuje hospodárstvo s ruským štátom akciová spoločnosť Gazprom – plynový gigant, ktorý za pomoci niekoľkých dcérskych spoločností spravuje väčšinu produkcie, tranzitu a exportu zemného plynu Ruska a z časti i post-sovietskych štátov, členov Spoločenstva nezávislých štátov (SNS). Gazprom možno v súčasnosti vnímať ako monopolnú⁵⁶ expanzívnu spoločnosť s netransparentným procesom rozhodovania a súčasne veľkou, i keď značne nejasnou mierou previazanosti so štátnym aparátom (preto sa niekedy hovorí o akomsi štáte v štáte, či neformálnom ministerstve).⁵⁷ Štát sa v každom prípade stal priamym vlastníkom 50,232 % akcií spoločnosti (údaj pre rok 2015),⁵⁸ pričom jediným významnejším zahraničným akcionárom je nemecká spoločnosť E. ON Ruhrgas, ktorej priama a nepriama účasť predstavuje približne 6,4 % podielu akcií Gazpromu.⁵⁹

Gazprom je možné považovať za prostriedok aplikovania ruských národných záujmov (jeho aktivity je možné identifikovať ako „ruské“) a je možné sa domnievať, že priamo slúži k posilneniu ruskej pozície v post-sovietskom priestore a Európskej únii. Ako sa vyjadril Vladimir Putin na desiatom výročí založenia spoločnosti: „Gazprom je kľúčový element v systéme štátnej energetickej bezpečnosti a jeho exportnom potenciáli. A čo je rovnako dôležité, predstavuje silného svetového nositeľa ekonomického a politického

⁵⁵ Wyciszkievicz, „Geopolitics of Pipelines“, 48.

⁵⁶ Na území Ruska dodnes operujú i niekoľkí tzv. nezávislí producenti, ktorí vznikli prevažne v dobe liberalizácie v 90. rokoch. No vzhľadom na to, že Gazprom vlastní ruské infraštruktúrne siete, sú v značnej nevýhode a operujú len na malých segmentoch teritória, často geograficky ťažko dostupných. Veľké náklady na ťažbu a tranzit sú ich ceny oproti cenám Gazpromu nekonkurenciechopné. Gazprom navyše expanzívne skupuje podiely svojej kvázi-konkurencie.

⁵⁷ Wyciszkievicz, „Geopolitics of Pipelines“, 27.

⁵⁸ „Equity capital structure“, Gazprom, <http://www.gazprom.com/investors/stock/structure/> (stiahnuté 7. 5. 2017).

⁵⁹ Kristen Westphal, „Germany and the EU-Russia Energy Dialogue“, in *The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security*, ed. Pami Aalto (Burlington: Ashgate Publishing, 2008), 102.

vplyvu vo svete“.⁶⁰ Kým Gazprom je štátom vnímaný ako strategický majetok, pre spoločnosť je štát na oplátku garanciou stability a statusu quo.⁶¹ O kľúčovej previazanosti ruského energetického sektora s rozvojom domáceho hospodárstva svedčí v fakt, že čistý daňový výnos energetického sektoru v rokoch medzi 1996 a 2006 narástol zo 14 miliárd na 140 miliárd USD. V roku 2010 predaj zemného plynu tvoril 12 % exportných ziskov, 12 % ruského HDP a 6 % príjmov do federálneho rozpočtu.⁶²

1.2.3 Kríza na ruskom domácom trhu

Putinova energetická stratégia stavia na piatich základných pilieroch: rovná daň z príjmu, znárodnenie kľúčových segmentov priemyslu, štátna podpora ruských producentov doma i v zahraničí, lacná elektrická energia a lacné suroviny. V krátkodobom horizonte tento prístup skutočne naštartoval hospodárstvo, no v dlhodobom pohľade sa môže ukázať ako deštruktívny najmä pilier nízkych a regulovaných cien energií pre spotrebiteľov. Rusko je v súčasnosti jedným z najväčších spotrebiteľov plynu na svete, čo je dané nielen klimatickými podmienkami, ale i zastaralým energetickým systémom. Kvôli nízkymi cenám dlhodobo klesala motivácia k investíciám do zvýšenej efektivity priemyslu a k celkovému zodpovednému prístupu v otázke šetrenia.⁶³ Práve to sa môže ukázať ako extrémne problematický faktor pri vyhlídkach do budúcnosti. Zabrániť predpovedanému úpadku domáceho trhu (čo by následne malo dopad aj na externých obchodných partnerov) je v súčasnosti najväčšou výzvou ruskej energetiky.

Hodnotu ruskej domácej spotreby je ťažké určiť najmä kvôli korupcii a ilegálnemu predaju plynu na čiernom trhu, čím sa spotrebiteľia (najmä veľké priemyselné komplexy) snažia vyhnúť systému kvót. V každom prípade je zrejmé, že domáci trh pri nízko nastavených cenách Gazpromu generuje pre spoločnosť straty (priemerne okolo 1 miliardy USD ročne) – tie sa následne Gazprom snaží vykryť profitom z exportu, najmä do EÚ, kde sú ceny plynu priemerne štyrikrát vyššie.⁶⁴ Predstavou je, že práve

⁶⁰ „Speech at a Gala Meeting to Mark the 10th Anniversary of Gazprom“, President of Russia, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21873> (stiahnuté 23. 4. 2017).

⁶¹ Wyciszkievicz, „Geopolitics of Pipelines“, 50.

⁶² Jack D. Sharples, „Russian approaches to energy security and climate change“, 686.

⁶³ Johnson, „EU-Russia Energy Links“, 266.

⁶⁴ Jonathan P. Stern, *The future of Russian gas and Gazprom* (Oxford: Oxford University Press, 2005), 25.

dlhodobé zmluvy u externých odberateľov majú generovať zisky potrebné na investície v segmente produkcie (v upstreame).⁶⁵

Jasným riešením, ktorý môže odvrátiť rozsiahle problémy späté s predpovedaným úpadkom ruskej energetiky, sa ukazujú byť investície do chronicky zastaralého plynárenského segmentu. Rusko si potrebu investícií uvedomuje, no keďže je akumulovaný zisk energetického sektora vo veľkom využívaný ako daňový príjem, energetické spoločnosti nemajú dostatok kapitálu na rozsiahlejšie investície pre otvorenie nových ťažobných kapacít. Rusko zároveň zo strategicko-politických dôvodov odmieta prístup zahraničných investorov na vlastné územie – jedným z dôvodov môže byť iracionálne presvedčenie, že taký postup by podkopal imidž Ruska ako sebestačnej veľmoci.⁶⁶ Na druhú stranu je kvôli nejasnému budúcemu vývoju sektora zemného plynu na globálnej úrovni (ovplyvňovanému obrovským množstvom premenných) i extrémne náročné vypočítať, koľko nových kapacít bude treba vybudovať, v akom objeme a v akom časovom horizonte.

2 Obchod so zemným plynom medzi Ruskom a Európskou úniou

2.1 Formálna spolupráca

2.1.1 Energetická charta

Liberalizačné, bezpečnostné a environmentálne princípy, na ktorých stavia svoju politiku Európska únia, sa do istej miery objavili na začiatku 90. rokov v projekte Európskej energetickej charty. Po troch rokoch jednaní o jej znení napokon Energetickú chartu v Haagu v decembri 1994 podpísalo 52 štátov – od krajín bývalého východného bloku, cez západnú Európu po Nórsko, Švajčiarsko, Turecko, Austráliu a Japonsko. Zmluva vošla v platnosť v apríli 1998 ako záväzný právny akt pod medzinárodným právom, s explicitným odvolávaním sa na Všeobecnú dohodu o clách a obchode (GATT), predchodcu Svetovej obchodnej organizácie (WTO), zahrňujúc princíp rovného jednania s národnými a zahraničnými aktérmi. Zmluva pokrýva základné

⁶⁵ Boussena, Locatelli, „Gas Market Developments“, 29.

⁶⁶ Viatcheslav Morozov, „Energy Dialogue and the Future of Russia: Politics and Economics in the Struggle for Europe“, in *The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security*, ed. Pami Aalto (Burlington: Ashgate Publishing, 2008), 59.

oblasti energetickej spolupráce ako je obchod, investície, tranzit, riešenie sporov či energetická efektívnosť a vo všeobecnosti podporuje tržné princípy a multilateralizmus.⁶⁷ Energetická charta ako medzinárodný režim pre energetický obchod každopádne nenariaďuje jeho privatizáciu ani povinnosť umožniť prístup tretím stranám k infraštruktúrnym sieťam, čím prakticky potvrdzuje národnú suverenitu nad týmto sektorom.

Energetická charta sa napriek vôli Európskej únie napokon nestala základom pre európsko-ruskú energetickú spoluprácu po tom, ako ju Rusko odmietlo ratifikovať. Primárnym dôvodom ruského odmietnutia bol Protokol o tranzite, ktorý hrá pre Rusko kľúčovú rolu – i keď je v súčasnosti časť zemného plynu na územie Európskej únie dovážaná priamo (do Nemecka prostredníctvom podmorského plynovodu Nord Stream a do Fínska), významná časť stále prechádza cez tranzitné štáty Ukrajinu a Bielorusko.⁶⁸ Protokol hovorí o princípe voľného tranzitu bez ohľadu na štátny pôvod – to nekorešponduje so stratégiou Gazpromu, ktorý je operátorom prakticky celej plynovodnej siete v Rusku a tiež mnohých plynovodov v post-sovietskom priestore, vďaka čomu môže v tomto segmente operovať za priaznivejších podmienok.⁶⁹ Prijatie Charty by tiež malo potenciálne viesť ku kontroverznému zavedeniu (oveľa vyšších) trhových cien zemného plynu na ruskom domácom trhu.

Ruské odstúpenie od Charty do značnej miery nabúrало jej legitimitu ako legálneho základu pre budúcu spoluprácu medzi Bruselom a Moskvou. Napriek tomu sa EÚ naďalej snaží brať na princípy zmluvy pri energetickom obchodovaní s Ruskom ohľad. V roku 1994 bol podpísaný a 1. 12. 1997 vošiel v platnosť kľúčový inštrument celkovej európsko-ruskej spolupráce, Dohoda o partnerstve a spolupráci (PCA), kde v sekcii Energetika v článku 65 uvádza, že “spolupráca sa uskutočňuje v rámci zásad trhového hospodárstva a Európskej energetickej charty, na pozadí postupnej integrácie

⁶⁷ „The Energy Charter Treaty“, International Energy Charter, <http://www.energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/> (stiahnuté 5. 5. 2017).

⁶⁸ Rusko sa v každom prípade snaží rolu tranzitu dlhodobo znižovať, a to ešte akútnejšie od roku 2014 v súvislosti s politickým konfliktom s Ukrajinou ako hlavnou tranzitnou krajinou – kým na začiatku tisícročia bolo 90 % exportu plynu vedených cez Ukrajinu, v roku 2014-2015 tento podiel klesol na úroveň približne 40%.

⁶⁹ Aalto, „Introduction“, 12.

energetických trhov v Európe“.⁷⁰ Ruská federácia však v roku 2009 ratifikáciu Energetickej charty formálne odmietla a stiahla z programu Dumy s odôvodnením, že nedostatočne chráni záujmy producenta a chce byť Rusku „vnútená zvonka“.⁷¹

Kremel' v apríli 2009 prišiel s návrhom novej globálnej energetickej architektúry, ktorá má byť alternatívou pre Energetickú chartu, no ako sa vyjadril ekonomický poradca vtedajšieho prezidenta Medvedeva Arkadij Dvorkovič, „flexibilná, pokiaľ ide o jej právny formát“.⁷² Dokument s názvom „Konceptuálny prístup k novému právneho rámcu pre energetickú spoluprácu“ preberá mnohé znaky ruskej energetickej politiky, konkrétne potvrdzuje štátnu suverenitu nad prírodnými zdrojmi, vzájomnú výmenu aktív (aktíva v downstreame za aktíva v upstreame), potrebu brať do úvahy aspekty dopytu pri diskusii o bezpečnosti dodávok a redefinovať vzťahy medzi tranzitnými krajinami a produkciou.⁷³ Európska únia však dokument neprijala a odmietla sa vzdať Energetickej charty.

2.1.2 Energetický dialóg

Iniciatívou Európskej únie v snahe o formalizovanie energetického vzťahu s Ruskom bol návrh Energetického dialógu, na ktorom sa strany dohodli počas šiesteho summitu medzi EÚ a Ruskom v rámci PCA v Paríži v októbri 2000 (tzv. Prodiho plán). Pre Úniu sa Energetický dialóg stal prvým strategickým energetickým dialógom s externým štátom a prvým sektorovým dialógom s Ruskom (ktorý sa neskôr stal modelom pre dialóg v ďalších odvetviach). Pri vzniku sa formálne odvolával na strategické dokumenty oboch strán – „Spoločnú stratégiu Európskej únie voči Rusku“ a „Strednodobú stratégiu Ruskej federácie pre rozvíjanie vzťahov s Európskou úniou“. V súčasnosti je naďalej zastrešený Dohodou o partnerstve a spolupráci fungujúcou od

⁷⁰ Dohoda o partnerstve a spolupráci, ktorou sa zakladá partnerstvo medzi Európskymi spoločenstvami a ich členskými štátmi na jednej strane a Ruskou federáciou na strane druhej z 24. júna 1994. Dostupné na <http://publications.europa.eu/sk/publication-detail/-/publication/70f7046b-4dca-476f-a80a-8438fe467bbb/language-sk> (stiahnuté 7. 5. 2016).

⁷¹ Morozov, „The Energy Dialogue and the Future of Russia“, 47.

⁷² „Globálna energetika: Rusko preberá iniciatívu“, Euractiv (2009), <https://euractiv.sk/clanky/energetika/globalna-energetika-rusko-prebera-iniciativu-012689/> (stiahnuté 7. 5. 2017).

⁷³ „Conceptual Approach to the New Legal Framework for Energy Cooperation (Goals and Principles)“, President of Russia (2009), <http://en.kremlin.ru/supplement/258> (stiahnuté 8. 5. 2017).

roku 2005 na báze štyroch spoločných priestorov⁷⁴, i keď od júna roku 2008 prebiehajú rokovania o novej zmluve (tie sú v súčasnosti blokované kvôli neschopnosti postúpiť v časti Obchod a investície). EÚ tiež podporila ruské prijatie do WTO v roku 2012, nakoľko Organizácia poskytuje ďalší právny rámec pre férovú obchodnú spoluprácu, čo sa týka i energetického sektora (i keď rešpektovanie nastavených pravidiel podľa názoru EÚ nie je pre ruskú stranu vždy bezproblémové).⁷⁵

Od zahájenia Dialógu postupne vznikala jeho dnes pomerne široká inštitucionálna základňa. Od jej vzniku v roku 2004 má kľúčovú rolu Stála rada pre spoluprácu, ktorá je platformou pre stretnutia ruského ministra pre energetiku, európskeho komisára pre energetickú úniu a európskych ministrov zodpovedných za energetickú agendu súčasnej a nasledujúcej predsedníckej krajiny. Prví dvaja menovaní predstavitelia sú zároveň hlavnými koordinátormi Dialógu na jeho politickej úrovni, kde zastupujú jednotlivo ruskú vládu a Európsku komisiu. Pravidelne sa stretávajú na spoločných summitoch, kde hodnotia progres Dialógu a diskutujú o jeho ďalšom smerovaní. Pre konkrétne aspekty Dialógu boli ďalej vytvorené štyri pracovné skupiny, ktoré zahŕňajú expertov z EÚ a Ruska vrátane predstaviteľov Európskej komisie, ruského ministerstva pre energiu, finančných inštitúcií, európskeho biznisu a akademickej sféry. Po reorganizácii v roku 2007 boli zredukované na tri nasledovné: Skupina pre energetické stratégie, prognózy a scenáre, Skupina pre sledovanie vývoja energetických trhov a Skupina pre energetickú efektívnosť.⁷⁶ S cieľom uľahčenia komunikácie medzi podnikateľmi oboch strán vzniklo v roku 2002 rusko-európske technologické centrum pre oblasť energetiky (*EU-Russia Energy Technology Centre*) a neskôr tiež okrúhly stôl priemyselníkov pre EU a Rusko (*EU-Russia Industrialist Round Table*). Pre výraznejšie zapojenie sféry biznisu a lobby skupín vznikli tiež styčné skupiny zástupcov energetických spoločností.⁷⁷

⁷⁴ Koncept štyroch spoločných priestorov vznikol po tom, ako sa Rusko odmietlo zúčastniť Európskej susedskej politiky navrhutej zo strany EK v roku 2003 (dôvodom bol fakt, že Rusko sa nepokladá za prostého suseda EÚ a chce byť vnímané ako rovnocenný partner, resp. protipól). V praxi medzi týmito dvoma rámcami spolupráce neexistuje zásadný rozdiel a preto sú štyri spoločné priestory financované z nástroja Európskej susedskej politiky s názvom Nástroj európskeho susedstva a partnerstva.

⁷⁵ „Russia“, Európska komisia – obchod, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/russia/> (stiahnuté 26. 4. 2017).

⁷⁶ „EU-Russia Energy Dialogue“, Európska komisia, <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/international-cooperation/russia> (stiahnuté 26. 4. 2017).

⁷⁷ Lukáš Tichý, „Co přineslo 10 let Energetického dialogu EU-Rusko“, NATO Aktual (2010), http://www.natoaktual.cz/co-prineslo-10-let-energetickeho-dialogu-eu-rusko-fuz-na_analyzy.aspx?c=A101025_112532_na_analyzy_m02 (stiahnuté 18. 4. 2017).

Hlavné ciele a oblasti záujmu Energetického dialógu, v ktorých sa implementujú konkrétne opatrenia, je možné zhrnúť nasledovne:

- Zaisťovanie spoľahlivých energetických dodávok v blízkej i vzdialenej budúcnosti
- Zvýšenie energetickej efektivity
- Zabezpečenie dlhodobých investícií
- Otváranie energetických trhov
- Diverzifikácia importovaných a exportovaných energetických produktov
- Podpora technologickej základne energetického sektora
- Rozvoj právneho základu pre energetickú produkciu a transport
- Zaisťovanie fyzickej bezpečnosti pre transportné siete
- Zmiernenie dopadu ekonomickej a finančnej krízy na energetický sektor⁷⁸

Súčasne sa pripomína, že postupy prijaté v rámci Dialógu sledujú všeobecné environmentálne ciele.

Pre obe strany má Dialóg v prvom rade poslúžiť ako politická a inštitucionálna platforma, čím sa uľahčí vzájomný obchod a tok investícií. Snahou je nájsť vhodný spôsob spolupráce v situácii, kde sú partneri viazaní silnou interdependenciou, no zároveň je ich vzťah asymetrický – jedna strana disponuje finančnými zdrojmi a modernými technológiami, zatiaľ čo druhá vlastní potrebné energetické suroviny. Problematickým faktorom môže byť fakt, že vo vzťahu neexistuje štrukturálna podobnosť a obe strany majú rôzny prístup k medzinárodným vzťahom.

Európska únia si chce Dialógom zaistiť primárne stálu a bezpečnú dodávku energetických surovín vytvorením liberalizovaného jednotného trhu bez monopolov a založenom na tržných princípoch a multilateralizme. Je zrejmé, že aby bola stála dodávka možná v dlhodobom horizonte, Rusko bude potrebovať rozsiahle investície do energetického sektora. Preto je pre EÚ cieľom podporovať ruské reformy, ktoré by zlepšili investičné prostredie u jej partnera, čo by viedlo k umožneniu vstupu európskych investorov na jeho trh.⁷⁹ Vo všeobecnosti sa EÚ snaží držať Dialóg

⁷⁸ „The Russian Federation and the European Union (EU)“, European External Action Service, https://eeas.europa.eu/delegations/russia/720/russian-federation-and-european-union-eu_en#Energy (stiahnuté 5. 5. 2017).

⁷⁹ European External Action Service, „The Russian Federation and the European Union“.

v ekonomicko-technickej rovine, pričom snahou je zdieľať svoje zásady a praktiky s externým partnerom.

Rusko, snažiace sa zaistiť si od Európy stabilný odbyť, vidí Dialóg nielen ako ekonomickú spoluprácu, ale tiež ako platformu pre realizovanie svojej tzv. energetickej diplomacie. Uvedomuje si potrebu vyriešiť investície, ktoré sú kľúčové k zvýšeniu, či aspoň udržaniu energetickej produktivity. Taktiež volá po liberalizácii energetického obchodu s EÚ, no aplikovanie tržných princípov pre neho znamená primárne umožnenie prieniku do downstreamu, čo by mu pomohlo konsolidovať si svoju pozíciu na exportných trhoch, kde prebieha budovanie jednotného trhu.

Hlavné ciele Európskej únie definované pri vstupe do Dialógu by sa dali podľa autora Makytu zhrnúť nasledovne:⁸⁰

Európska únia	Ruská federácia
<ul style="list-style-type: none"> ○ Reforma tzv. „prirodzených monopolov“ ○ Zlepšenie podnikateľského prostredia ○ Reciprocita v otváraní trhov ○ Ochrana životného prostredia a bezpečnosť atómových technológií ○ Prístup k ťažbe, produkcii a tranzitu bez akejkoľvek diskriminácie zahraničných spoločností ○ Bezpečnosť dodávok energetických surovín a ich transportnej siete 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Zabezpečenie dlhodobých kontaktov na dodávky plynu s klauzulou „ber alebo plat“ ○ Prilákanie investorov ○ Dodávky energií na trhy EÚ bez limitu ○ Prepojenie elektrických sietí ○ Investičná participácia EÚ na dôležitých projektoch v ruskom energetickom sektore ○ Pomoc pri zlepšovaní efektívneho využívania energií ○ Rozvoj siahajúci za prostý export nosičov

Implicitným významom Energetického dialógu pre Európsku úniu môže byť jeho využitie ako nástroja pre koordináciu nejednotných pozícií svojich členov. Napriek tomu, že volania po spoločnej európskej energetickej politike sú vo všeobecnosti

⁸⁰ Makyta, „Energetický dialóg EÚ a RF“, 53.

podporované, téma je vzhľadom na jej prepojenosti s otázkami suverenity a národných záujmov stále značne citlivá. Európska únia na čele s Európskou komisiou zatiaľ skôr zlyháva v schopnosti nastaviť funkčné inštrumenty pre koordináciu energetiky podľa vzoru iných spoločných politík, akými sú napríklad spoločné štandardy, či intervenčné fondy, a to aj napriek pokroku, ktorý priniesla Lisabonská zmluva.⁸¹ Predpokladá sa, že práve rozdielnosť vzťahov a postojov jednotlivých členských štátov voči Rusku je jedným z najrozdeľujúcejších faktorov pri tvorbe externej politiky EÚ. Ako sa v roku 2007 vyjadril vtedajší komisár pre obchod Peter Mandelson, „nejednotnosť európskej politiky voči Rusku za posledné desaťročie je alarmujúca. Žiadna iná krajina nás nerozdeľuje tak, ako práve Rusko“.⁸²

Na druhú stranu i pre Rusko sa môže Dialóg stať nástrojom pre riešenie vnútorných problémov. Vďaka Dialógu môže Rusko nájsť spôsob prilákania a zapojenia investorov, ktorí sú kriticky potrební pre modernizáciu starnúcej infraštruktúry a rozvoj nových ložísk. Z Európy si Rusko môže potenciálne priniesť taktiež nové technológie, know-how a praktiky, ktoré by mu umožnili zmodernizovať zastaralý model energetiky z veľkej časti vytvorený ešte počas sovietskej éry. To by vo všeobecnosti mohlo pomôcť Rusku zbaviť sa imidžu krajiny životne závislej na nerastných surovinách a prispieť k jeho premene na moderný kapitalistický štát.⁸³ Pre Rusko bude v tomto procese nepochybne kľúčové, do akej miery bude schopné vnútornej reformácie.

2.2. Úspechy a limity Energetického dialógu

Napriek snahám a istým úspechom v niektorých oblastiach Dialógu nie je možné povedať, že by medzi Ruskou federáciou a Európskou úniou vzniklo fungujúce energetické partnerstvo. Dialóg doposiaľ nepriniesol záväzný spoločný legálny rámec či mechanizmus kontroly implementácie dosiahnutých dohôd. Na dôvody, ktoré bránia výraznejšiemu napredovaniu, môže nazerať každá strana rozdielne. Autor Tichý vo svojom hodnotení v roku 2010 predpokladá, že vo všeobecnosti najväčšou brzdou je odlišné ideové vnímanie energetickej spolupráce a rozdielna inštitucionálna logika prístupu k nej.⁸⁴ V roku 2014 mal na energetický vzťah Európskej únie a Ruska výrazný

⁸¹ Aalto, „Introduction“, 14.

⁸² Schmidt-Felzmann, „All for One?“, 170.

⁸³ Aalto, „Introduction“, 14.

⁸⁴ Tichý, „Co přineslo 10 let Energetického dialogu EU-Rusko“.

vplyv politický konflikt oboch hráčov v súvislosti s Ukrajinou a ruským pripojením polostrova Krym. Vzťah sa stal ešte väčšmi kontroverzným a Európska únia po udalostiach jasne vyjadrila, že nemá v záujme ďalej diverzifikovať transportné trasy z Ruska na jej teritórium.⁸⁵

Za jeden z najvýraznejších úspechov sa môže považovať dosiahnutie súhlasu o skorom varovnom mechanizme, ktorý má pomôcť predchádzať krízovým situáciám, prípadne zefektívniť ich riešenie. Zároveň definuje podmienky, kedy je potrebné mechanizmus spustiť. Po rusko-ukrajinskej plynovej kríze z roku 2009 sa v rámci Energetického dialógu prijal dokument „Plán energetickej spolupráce EÚ a Ruska do roku 2050“, ktorý potvrdzuje povinnosť varovných mechanizmov pre Rusko a Úniu zaväzuje informovať partnera o akýchkoľvek zmenách, ktoré môžu mať vplyv na energetický dopyt. Formálnym dokumentom upravujúcim formát, obsah a postupy mechanizmu je Memorandum o skorom varovnom mechanizme.⁸⁶

Isté úspechy dosiahla i spolupráca s pracovnou Skupinou pre energetickú účinnosť zaoberajúcou sa najmä otázkami nakladania s energiami, úsporou, obnoviteľnými zdrojmi a súvisiacou legislatívou. V roku 2006 bola podpísaná „Iniciatíva pre energetickú účinnosť pre EÚ a Rusko“ a partneri si tiež v tejto oblasti vymenili informácie o technológiách na redukciiu spaľovania zemného plynu. Ďalej v rámci snáh o zvýšenie úspory a efektivity energií pomohla Európska únia založiť podporné technologické centrá v Rusku, konkrétne v Archangelsku, Astrachani a Kaliningrade.⁸⁷ Európska únia pozitívne vnímala i ruskú ratifikáciu Kjótskeho protokolu, ktorý pod zastrešením Spoločenstva spojených národov (OSN) vytvára medzinárodný režim s cieľom redukcie skleníkových plynov a tým pádom podporuje napĺňanie cieľa Dialógu týkajúceho sa ochrany životného prostredia. Druhého kola záväzkov Kjótskeho protokolu, ktoré je platné od začiatku roku 2013, sa však už Moskva na rozdiel od EÚ odmietla účastniť.⁸⁸

⁸⁵ Simon Pirani, Katja Yafimava, „Russian Gas Transit Across Ukraine Post-2019: pipeline scenarios, gas flow consequences, and regulatory constraints“, The Oxford Institute for Energy Studies (2016): 8, <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2016/02/Russian-Gas-Transit-Across-Ukraine-Post-2019-NG-105.pdf> (stiahnuté 8. 8. 2017).

⁸⁶ European External Action Service, „The Russian Federation and the European Union“.

⁸⁷ Tichý, „Co přineslo 10 let Energetického dialógu EU-Rusko“.

⁸⁸ Nastassia Astrasheuskaya, „Russia will not cut emissions under extended Kyoto climate pact“, Reuters (2012), <http://www.reuters.com/article/us-russia-kyoto-idUSBRE88C0QZ20120913> (stiahnuté 25. 4: 2017).

Na druhú stranu to, čo najväčšmi limituje ďalšie prehĺbenie energetického partnerstva medzi EÚ a Ruskom, je rozdielny prístup k otázke ekonomickej spolupráce. Na oboch stranách existuje predstava, že spoločný obchod sa bude liberalizovať, avšak každá strana vidí liberalizáciu odlišne. To úzko súvisí s problémom nájsť konkrétne a pre oboch hráčov prijateľné podmienky pre zapojenie západných spoločností do investícií v ruskom energetickom sektore. Rozdielny pohľad aktérov je tiež viditeľný vo vzťahu k tranzitným štátom – postoje Európskej únie a Ruska sa stali jasne nekompatibilné najmä po kríze na Ukrajine v roku 2014.

Európska únia presadzuje ‚liberalizáciu zhora‘, ktorá má viesť k harmonizácii a prepojeniu energetických trhov, rozbitiu monopolov v energetickej oblasti a zapojeniu konkurencie. Cieľom je tzv. unbundling, teda oddelenie segmentov produkcie, distribúcie a predaja surovín, ktorý by umožnil a uľahčil nediskriminačný prístup na trh širšiemu množstvu spoločností. Pozornosť je tiež venovaná povahe obchodných zmlúv s ruským Gazpromom, ktoré by sa podľa EÚ mali stať flexibilnejšie – ide najmä o redefiníciu ich trvania, cenotvorby a odstránenie prípadných klauzúl, ktoré sú v rozpore s liberalizačnou politikou. Bruselská administratíva sa snaží presadzovať danú časť *acquis*, ktorá sa má stať akýmsi právnym základom reformy energetického sektora v Rusku. Požiadavka reciprocity pri jednaní s externým partnerom bola zakotvená v európskom právnom systéme smernicou 2009/73/EC, známou tiež ako ‚klauzula Gazprom‘. Tá sa v článku 11 odvoláva na požadovanú certifikáciu, ktorú musí potenciálny operátor prepravnej siete z externého štátu preukázať pre možnosť vstúpiť na európsky trh. Od zahraničného aktéra sa vyžaduje akceptovanie všetkých podmienok európskej energetickej politiky tak, ako sú požadované od interných operátorov, najmä čo sa týka princípu unbundling.⁸⁹ Napokon podľa Európskej komisie jedine liberalizácia trhu a multilaterálna štruktúra zaručia najúčinnjšiu a najvýhodnejšiu organizáciu energetického sektora.

Rusko sa na druhú stranu snaží dosiahnuť liberalizáciu podľa svojho chápania – vytvorenie spoločného energetického trhu s EÚ prostredníctvom aproximácie legislatívy po vzore *acquis* môže chápať ako akési ohrozenie samostatnosti v rozhodovacom

⁸⁹ Európsky parlament a Rada Európskej únie, Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2009/73/ES z 13. júla 2009 o spoločných pravidlách pre vnútorný trh so zemným plynom, ktorou sa zrušuje smernica 2003/55/ES.

proces. Rusko a jeho spoločnosť Gazprom vidí otvorenie trhu v zmysle umožnenia akvizícií v downstreame – to znamená, že namiesto prostého doručenia suroviny k hranici Európskej únie sa snaží preniknúť do transportu, distribúcie, marketingu a predaja plynu na jej teritóriu prostredníctvom zakladania a skupovania akcií obchodných a transportných firiem. Pokrytím všetkých segmentov obchodného reťazca by totiž Rusko získalo možnosť predávať energie bez nutnosti čeliť konkurencii – cieľom je teda dostať sa čo najbližšie k cieľovému zákazníkovi. V rozpore s víziou EÚ sa odmieta vzdať energetických monopolov, ktoré sú navyše úzko previazané so štátom. Jedna spoločnosť má tak prakticky pod kontrolou väčšinu produkcie a plynovodnej siete na území Ruskej federácie a čiastočne i iných štátov SNS. V snahe zabrániť prieniku západných spoločností na ruské územie taktiež došlo k obmedzeniu prístupu zahraničným aktérom k licenciám na ťažbu.⁹⁰ Čo sa týka problému obchodných kontraktov, podstatu ruských výhrad zhrnul vtedajší generálny riaditeľ Gazexportu, dcérskej spoločnosti Gazpromu, Jurij Komarov pri vyjadrení k otázke Energetickej charty. Podľa Ruska Charta (na ktorej EÚ vystavalo Energetický dialóg) ochraňuje primárne spotrebiteľov, a nie producentov plynu a jej prijatie a následný prechod k modelu krátkodobých zmlúv by znamenal systémovú zmenu, ktorá nemôže byť prijateľná. Komarov zdôraznil, že Moskva trvá na dlhodobých kontraktoch, nakoľko sa náklady na ťažby a dopravu pohybujú v desiatkach miliárd dolárov. Vysvetlil to nasledovne: „V opačnom prípade by došlo k zrušeniu kapitálových investícií. Žiadna banka nebude akceptovať ročný kontrakt ako garanciu mnohomiliardového úveru“.⁹¹

Kontroverznou témou v sledovanom obchodnom vzťahu je tiež postavenie tranzitných krajín, ktoré sa dostávajú do obchodnej rovnice vzhľadom na nutnosť prevážať zemný plyn líniovými stavbami. Kľúčovú rolu tu hrá Ukrajina, cez ktorú naďalej prechádza približne 50 % zemného plynu pre EÚ. Rusko, ktoré sa do konfliktu s Ukrajinou ohľadom záležitostí tranzitu dostalo už niekoľkokrát, má vo svojej politike tranzitnej diverzifikácie za cieľ sa jej v budúcnosti úplne vyhnúť. Moskva sa v súvislosti s touto témou vyjadrila, že „dimenzia tranzitu v otázke bezpečnosti dodávok bude dovedy slabá, dokým bude zahŕňať Ukrajinu.“⁹² Na druhú stranu Európska únia podporuje argument Ukrajiny, podľa ktorej sa bezpečnosť zvýši investovaním do jej tranzitnej

⁹⁰ Makyta, „Energetický dialóg EÚ a RF“, 56.

⁹¹ Litera, „Současná situace a výhledy“, 41.

⁹² Pirani, Yafimava, „Russian Gas Transit Across Ukraine Post-2019“, 8,

siete a pozmenením zmluvného a legálneho rámca, v ktorom operuje. Po tom, ako ruské pripojenie ukrajinského Krymu v roku 2014 spôsobilo medzi Bruselom a Moskvou vážnu politickú krízu, sa Európska únia otvorene postavila do opozície proti ruskej politike diverzifikácie tranzitu a odmietla akékoľvek ďalšie iniciatívy Ruska v súvislosti s výstavbou nových plynovodov smerom na jej územie.⁹³

Vo všeobecnosti tak možno povedať, že Európska únia preferuje v Energetickom dialógu akýsi ekonomicko-technický prístup a obchodnú racionalitu, kým v Rusku má energetická politika nevyhnutne politický rozmer. I keď Európska komisia zvyčajne pri jednaní s externým partnerom využíva princíp politickej kondicionality, a teda vyžaduje určitý stav demokracie a ochrany ľudských práv ako podmienky k ekonomickej spolupráci, v prípade Energetického dialógu boli tieto dve dimenzie explicitne oddelené počas zasadnutia Európskej rady v portugalskom meste Santa Maria da Feira v roku 2000.⁹⁴ Napriek tomu sa Energetický dialóg nevyhýba politizácii – tomu prispieva fakt, že Rusko sa svoj zoštatnený energetický sektor snaží otvorene využiť k politickému cieľu, akým je obnovenie medzinárodného statusu a dosiahnutie rovnosti s kľúčovými globálnymi aktérmi, akými sú USA, Čína, či práve EÚ.

2.3 Faktory formujúce podobu energetickej spolupráce

Pre pochopenie fungovania energetického dialógu medzi Európskou úniou a Ruskom je okrem inštitucionálnej bázy možné pozrieť sa na podmienky, v ktorých je tento dialóg tvorený. Môžeme predpokladať, že existujú tri hlavné faktory, ktoré formujú súčasný stav energetickej spolupráce – ide o faktory **neistoty**, **komplexnosti** a napokon **nedôvery** medzi aktérmi.⁹⁵

Neistota sa vzťahuje najmä na budúcnosť energetických dodávok. Problematický je fakt, že dopyt a ponuka sa stále aj napriek prebiehajúcejmu dialógu do veľkej miery tvoria nezávisle od seba. Na jednu stranu má Európa pochybnosti, či Rusko bude v stredne dlhom až dlhodobom horizonte vôbec schopné udržať si produkciu a stabilne dodávať zjednané množstvo suroviny. Je zřejmé, že aby bolo Rusko schopné svoje

⁹³ Ibid., 21..

⁹⁴ Pami Aalto, „The EU-Russia Energy Dialogue and the Future of European Integration“, 34.

záväzky naplniť, bude musieť podstúpiť zmeny vedúce k rehabilitácii a obnove staršieho infraštruktúry a potenciálne i k zahájeniu produkcie z nových ložísk. Premenných v tomto procese je však niekoľko, ako napríklad kvalita, načasovanie a miera implementácie domácich politických reforiem, schopnosť deregulácie monopolov, miera uvoľnenia energetických cien, schopnosť vyriešenia problematiky tranzitu a prístupu k distribučným sieťam a napokon schopnosť zlepšenia investičného prostredia.⁹⁶

Na druhej strane Rusko si tiež nemôže byť isté stabilným dopytom zo strany EÚ, a to v dôsledku niekoľkých faktorov. Pre tvorbu ruskej stratégie je kľúčové pochopiť, aké množstvo zemného plynu bude EÚ potrebovať v horizonte najbližších minimálne dvadsať rokov, no počet ťažko merateľných premenných je pomerne veľký. Po prvé, je pomerne problematické odhadnúť všeobecnú mieru ekonomického rastu, ktorá má vplyv na dopyt po energiách. S tým súvisí aj ťažko odhadnuteľný vývoj cien energetických surovín a konkurencieschopnosť obnoviteľných zdrojov. Napokon sa však do debaty pridáva premenná v podobe európskej dekarbonizačnej a environmentálnej politiky – i keď ciele vo vzťahu k zvýšeniu energetickej efektivity a obnoviteľným zdrojom sú známe, je otázne, či ich EÚ bude schopná splniť. Problém je možné ilustrovať na odhadoch spotreby zemného plynu v EÚ do roku 2020 a 2030, ktoré sú pri rôznych zdrojoch výrazne rozdielne. Pri vychádzaní z hodnoty objemu spotreby plynu EÚ v roku 2010, ktorý bol na úrovni 327,7 miliárd kubických metrov (bcm) (z čoho Rusko doviezlo 35,8 %), výskumná spoločnosť *Cambridge Energy Research Associates* odhadla, že EÚ sa podarí naplniť ciele 20-20-20 a spotreba 434 bcm z roku 2020 o desať rokov neskôr klesne na 336 bcm. Pohľad Gazpromu je odlišný – kým do roku 2020 vidí nárast v spotrebe na úroveň 380 bcm, do roku 2030 odhaduje ďalší nárast na 440 bcm. Nakoniec Európska komisia v roku 2010 odhadla spotrebu na rok 2020 na 334-390 bcm a na rok 2030 na 353-404 bcm.⁹⁷ Zvýšená neistota vzhľadom na budúcnosť európskeho dopytu je dôvod, prečo Rusko môže vidieť environmentálnu politiku ako priamo viazanú na vlastnú energetickú bezpečnosť.

⁹⁵ Inšpirované konceptualizáciou Palmi Aalto, vid' „The EU-Russia Energy Dialogue and the Future of European Integration“, in *The EU-Russia Energy Dialogue The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security*, ed. Pami Aalto (Burlington: Ashgate Publishing, 2008), 28-29.

⁹⁶ European External Action Service, „The Russian Federation and the European Union“.

⁹⁷ Jack D. Sharples, „Russian approaches to energy security and climate change“, 689.

Koncept **komplexnosti** môže byť chápaný v zmysle širokého kontextu, v ktorom je energetická politika tvorená. Jedným z dôvodov je obrovský počet aktérov, ktorí sú v energetickej spolupráci Ruska a EÚ angažovaní. Na strane EÚ nejde len o oficiálnych predstaviteľov Európskej komisie, ale tiež o 28 národných vlád členských štátov, množstvo národných či nadnárodných energetických koncernov, záujmových skupín atď. Navyše, kým Energetický dialóg bol zahájený v dobe, kedy mala EÚ 15 členov, v roku 2004 došlo k najväčšiemu hromadnému rozšíreniu o desať nových štátov, z ktorých mnohé ako krajiny bývalého východného bloku mali zo spolupráce s Ruskom značné obavy. S počtom aktérov súvisí aj fakt, že energetický vzťah medzi EÚ a Ruskom je naďalej viacvrstvový. Rôznorodí aktéri presadzujú svoje agendy cez rôzne kanály a na rôznych úrovniach – to ilustruje už len fakt, že Rusko jedná ako s Európskou komisiou prostredníctvom Energetického dialógu, tak bilaterálne s jednotlivými členskými štátmi cez tzv. strategické partnerstvá. Druhým dôvodom komplexnosti je práve nutný presah do iných sfér než je ekonomická – politizácia, či už je vnímaná negatívne (EÚ), alebo ako základný pilier energetickej stratégie (Rusko), je faktom, ktorý v súčasnosti významne formuje charakter rusko-európskej energetickej spolupráce.

Tretím činiteľom, ktorý ovplyvňuje podobu energetického vzťahu medzi EÚ a Ruskom, je značná vzájomná **nedôvera**, ktorá úzko súvisí s politizáciou obchodu. Tá je v tomto obchodnom vzťahu viditeľná na troch úrovniach: 1) primárne ide o nedôveru medzi dvoma stranami spolupráce, teda medzi Európskou úniou a Ruskom, 2) ďalej môže existovať medzi jednotlivými členskými štátmi EÚ, 3) a napokon medzi členskými štátmi a Európskou komisiou. Faktor nedôvery a jeho tri úrovne je možné postupne analyzovať prostredníctvom nasledovných konkrétnych vybraných udalostí a káuz – prvou sú dve kolá rusko-ukrajinskej plynovej krízy, po druhé pôjde o prípad plynovodu Severný prúd (z angličtiny pojem *Nord Stream*, ktorý sa zaužíval i v slovenčine), a napokon protimonopolné vyšetrenie Gazpromu Európskou komisiou.

A) Rusko-ukrajinské plynové krízy z rokov 2006 a 2009

Energetické spory medzi Ruskom a Ukrajinou, hlavnou tranzitnou krajinou v rusko-európskom obchode so zemným plynom, vznikli v minulosti niekoľkokrát, a to najmä po rozpade Sovietskeho zväzu (konkrétne možno spomenúť krízy v rokoch 1994, 2000

a 2003). No kým sa staršie krízy vždy podarilo vyriešiť bilaterálne, v rokoch 2006 a 2009 došlo k situácii, kedy spory medzi producentom a tranzitným štátom mali dopad na tretiu stranu – importéra v podobe Európskej únie. Napriek tomu, že ruský prezident Putin vo svojich prejavoch zdôrazňuje, že „Rusko vždy bolo pre Európu spoľahlivým partnerom“⁹⁸, to, čo si EÚ z dvoch kôl plynových kríz odnieslo, je zistenie, že tomu nemusí vždy tak byť.

Prvá z dvoch rusko-ukrajinských kríz, ktoré sa dotkli EÚ, sa odohrala na prelome rokov 2005 a 2006, kedy Rusko na prvé štyri januárové dni zastavilo dodávky zemného plynu pre Ukrajinu s odôvodnením, že Kyjev odmieta akceptovať zvýšenie poddimenzovaných cien tak, aby sa priblížili cenám na svetových trhoch (rádovo by šlo o troj- až štvornásobné zvýšenie z 50 USD/1000 m³ na 160-230/1000 m³, dôvodom jednostranne vyhláseného zvýšenia mala byť aj doposiaľ nevyjasnená krádež plynu, ktorú mal Gazprom uloženú v ukrajinských rezervoároch). Pokles dodávok o 24 až 40 % vtedy pocítili niekoľké štáty Európskej únie, menovite Francúzsko, Taliansko, Rakúsko, Maďarsko, Slovensko a Poľsko.⁹⁹ Dodávky boli obnovené po tom, čo sa Rusko a Ukrajina napokon dohodli na päťročnom kontrakte vytvárajúcom nový systém nákupu plynu pre Ukrajinu. Ako však poukázal poslanec Európskeho parlamentu a predseda Výboru pre priemysel, výskum a energetiku Giles Chichester, kríza bola „budíčkom pre EÚ“ a pripomenutím veľkej európskej závislosti.¹⁰⁰ Viaceré členské štáty a európske inštitúcie začali volať po jasnejšej a koherentnejšej politike vo vzťahu k energetickej bezpečnosti. EÚ si síce uvedomila nedostatok prostriedkov na zvládanie podobných situácií, čo vedie k jej zraniteľnosti, no napriek množstvu vyhlásení a formálnych záväzkov bola schopná do vypuknutia druhej krízy v roku 2009 len malého reálneho pokroku.

Plynová kríza z roku 2009 sa považuje za najväznejšiu z histórie rusko-ukrajinských energetických vzťahov.¹⁰¹ Vznikla po tom, ako Gazprom opäť obvinil ukrajinský ropno-

⁹⁸ „Putin: If Ukraine siphons gas from pipeline, Russia will reduce Europe supplies“, Russia Today, <https://www.rt.com/business/196560-russia-europe-ukraine-gas/> (stiahnuté 7. 5. 2017).

⁹⁹ „Ukraine ‚stealing Europe’s gas‘“, BBC News, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4574630.stm> (stiahnuté 4. 5. 2017).

¹⁰⁰ „Rusko-ukrajinská plynová kríza – ‚budíček‘ pre energetický sektor EÚ“, Európsky parlament (2006), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=sk&type=IM-PRESS&reference=20060109STO04118> (stiahnuté 7. 5. 2017).

¹⁰¹ Jonathan Stern, Simon Pirani, Katja Yafimava, *The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: a comprehensive assessment* (Londýn: The Oxford Institute for Energy Studies, 2009), 4,

plynárenský monopol Naftogaz z dlhu. Keď sa strany nedokázali dohodnúť na cene za zemný plyn a poplatok za tranzit na rok 2009, Rusko 1. 1. 2009 zastavilo dodávky smerujúce na Ukrajinu a o sedem dní neskôr zastavilo dodávky úplne, vrátane tých smerujúcich do Európskej únie. Tok plynu bol obnovený 20. januára 2009, no takmer dva týždne obmedzených dodávok suroviny z Ruska mali na niektoré členské štáty najmä z oblasti strednej a juhovýchodnej Európy vážny dopad – Slovensko a Maďarsko utrpeli ekonomické škody, Bulharsko dokonca čelilo humanitárnej kríze, keď boli od plynu ako zdroju kúrenia odrezané tisíce domácností. Kríza bola navyše previazaná dezinformáciami šírenými mediálnymi prostriedkami, kedy sa Rusko a Ukrajina navzájom pred európskymi zákazníkmi obviňovali a každá strana sa pokúšala obhajovať svoje konanie ako oprávnené.¹⁰²

Európska únia zareagovala už počas prvého dňa odsúdením krízy a volaním po dlhodobých efektívnych riešeniach. V ďalších dňoch bol predstavený krízový plán, každopádne opatrenia sa ukázali byť pomerne neefektívne vzhľadom na nedostatočné prepojenie európskych infraštruktúrnych sietí a nedostatočnú výmenu informácií. Kým činnosť EÚ neprinášala úspech a Rusko ani Ukrajina na jej vyjadrenia zdanlivo nereagovali, niekoľko tzv. národných šampiónov spolu s Gazpromom vytvorilo mimo unijné štruktúry konzorcium, ktoré poskytlo financie k obnoveniu tranzitu do doby, kým nebude medzi Ukrajinou a Ruskom dosiahnutý konsenzus. I keď toto opatrenie pomohlo prakticky len okamžitému riešeniu situácie, je možné ho interpretovať ako krok, ktorý opäť poškodil kredibilitu jednotnej európskej energetickej politiky.

Rusko-ukrajinské plynové krízy z rokov 2006 a 2009 tak významne narušili ruskú reputáciu a prehĺbili nedôveru voči Rusku ako spoľahlivému energetickému dodávateľovi. Vtedajší predseda Európskej komisie José Manuel Barroso odsúdil Rusko za „držanie európskych zákazníkov ako rukojemníkov v spore medzi Ruskom a Ukrajinou“.¹⁰³ Preto popri strachu, či Rusko bude vôbec schopné dodať potrebný

<https://www.oxfordenergy.org/publications/the-russo-ukrainian-gas-dispute-of-january-2009-a-comprehensive-assessment/> (stiahnuté 5. 5. 2017).

¹⁰² Lukáš Tichý, „Dvě kola rusko-ukrajinské plynové krize 2009“, Euroskop (2009),

<https://www.euroskop.cz/46/11211/clanek/dve-kola-rusko-ukrajinske-plynove-krize-2009/> (stiahnuté 30. 4. 2017).

¹⁰³ Eric Pardo Sauvageot, „The Second Energy Crisis in Ukraine in 2009: Russo-Ukrainian Negotiations up to 2010 and the Role of the European Union, Analysis of a Challenge to the EU Diplomacy“, Fifth Pan-European Conference on EU Politics (Porto: UCM University, 2010), <http://www.jhubc.it/ecpr-porto/virtualpaperroom/033.pdf> (stiahnuté 5. 12. 2016).

objem suroviny, vznikla nová obava – ako to zhrnul Stern, „nie je jasné, či hlavným európskym energetickým problémom bude nedostatok dostupného plynu v budúcnosti, alebo fakt, že dodávatelia sa ukážu byť nespoľahliví“.¹⁰⁴ Faktor nedôvery sa ukázal i vnútri Európskej únie, keďže tá nebola schopná efektívne zasiahnuť v duchu proklamovanej solidarity.

B) Plynovod Nord Stream

Nord Stream je v súčasnosti operujúci plynovod, ktorý po dne Baltického mora transportuje zemný plyn z ruského Vyborgu k nemeckému mestu Greiswald. Jeho projekt bol formálne odsúhlasený v septembri 2005, keď bola podpísaná základná dohoda medzi ruským Gazpromom (ako najväčším akcionárom s podielom akcií 51 %), nemeckým Wintershall (dcérskou spoločnosťou koncernu BASF, v súčasnosti s podielom akcií 15,5 %) a nemeckou energetickou spoločnosťou E.ON. Ruhrgas (dnes vlastnícou 15,5 % akcií).¹⁰⁵ V novembri toho istého roku bolo ruským prezidentom Vladimirom Putinom a vtedajším nemeckým kancelárom Gerhardom Schröderom založené konzorcium Nord Stream AG, zodpovedné za výstavbu a prevádzku plynovodu. Prvé potrubie plynovodu o dĺžke 1222 kilometrov bolo slávnostne otvorené v roku 2011 a druhé o rok neskôr v roku 2012. Projekt bol od počiatku kontroverzný, najprv kvôli environmentálnym obavám, no neskôr najmä kvôli jeho politickým a bezpečnostným aspektom. I keď Európska komisia formálne potvrdila svoju podporu tomuto projektu, medzi členskými štátmi sa názory na neho značne líšili a namiesto európskej solidarity sa rozprúdili debaty o národných záujmoch.

Fakt, že plynovod obchádza krajiny strednej a východnej Európy, a teda limituje tranzit, nemecká kancelárka Angela Merkel nazvala „významným úspechom“ pri zvyšovaní európskej energetickej bezpečnosti.¹⁰⁶ Inak to však vidia „obídené“ štáty (z členov EÚ ide najmä o Poľsko, Slovensko a Českú republiku), ktoré vyslovili obavy, že ciele Moskvy boli politické – plynovod sa podľa ich názoru môže stať nástrojom politického

¹⁰⁴ Jonathan Stern, „2006 Natural Gas Security Problems in Europe: The 2006 Russian-Ukrainian Energy Crisis of 2006“, *Asia-Pacific Review* 13, č. 1 (2006): 33.

¹⁰⁵ „Nord Stream and Nord Stream 2“, Gazprom Export, <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/5/> (stiahnuté 27. 4. 2017).

¹⁰⁶ Igor Alexeev, „Europe Embraces nord Stream Expansion“, Strategic Culture Foundation (2013), <http://www.strategic-culture.org/news/2013/04/18/europe-embraces-nord-stream-expansion.html> (stiahnuté 6. 5. 2017).

tlaku a Rusko tak bude schopné manipulovať s dodávkami plynu, na ktorých sú vysoko závislé, bez ohrozenia dodávok do západnej Európy. Tieto krajiny majú obavy, že keď stratia svoj význam v tranzite, stratia akékoľvek postavenie a páky pri jednaní o cenách dovážaných surovín. Podozreniam z nečestných úmyslov Ruska a Nemecka napomáhal fakt, že projekt s týmito krajinami nebol konzultovaný. Vtedajší poľský minister obrany dokonca prirovnal dohodu k paktu Molotov - Ribbentrop z roku 1939, nazývajúc ju „pakt Putin-Schröder“.¹⁰⁷ Je možné predpokladať, že takéto obavy majú svoje opodstatnenie, nakoľko od roku 1991 Rusko údajne použilo energie ako politický nástroj 55-krát.¹⁰⁸ Kritici tiež poukazujú na to, že európska energetická bezpečnosť sa nezvyší, práve naopak – závislosť EÚ na ruskom plyne sa prehĺbi, čo môže byť nebezpečné najmä v situácii, v ktorej existujú pochybnosti o budúcej ruskej produkčnej schopnosti.

Nord Stream môže ilustrovať existujúcu nedôveru nielen štátov EÚ voči Rusku, ale tiež nedôveru členských štátov EÚ voči úmyslom iných členov. Niektorí sa domnievajú, že ide o ciele snahu Ruska rozvrátiť úsilie EÚ o koherentnú energetickú politiku prostredníctvom uzatvárania preferovaných bilaterálnych zmlúv s jednotlivými štátmi – tzv. „stratégia rozdeľ a vládni“.¹⁰⁹ Pre iných je prípad vykreslením toho, že napriek deklarovanej európskej solidarite budú štáty EÚ primárne sledovať vlastné národné záujmy v prípade, že im to prináša benefity. Politická kontroverzia ohľadom plynovodu Nord Stream tak zvyšuje atmosféru nedôvery, v ktorej je formovaný súčasný Energetický dialóg.

C) Protimonopolné vyšetrenie Gazpromu Európskou komisiou

Tretou udalosťou, ktorá poukazuje na nedôveru medzi účastníkmi Energetického dialógu, je konanie Európskej komisie voči Gazpromu v súvislosti s údajným zneužívaním dominantnej pozície na trhoch s dodávkami zemného plynu v strednej a východnej Európe. Protimonopolné vyšetrenie, ktoré bolo formálne otvorené 31.

¹⁰⁷ „Nord Stream ‘a waste of money’, says Poland“, Euractiv (2010), <http://www.euractiv.com/section/central-europe/news/nord-stream-a-waste-of-money-says-poland/> (stiahnuté 5. 5. 2017).

¹⁰⁸ Bendik Solum Whist, „Nord Stream: Not Just a Pipeline“, FNI Report (2008), <https://www.fni.no/getfile.php/132119/Filer/Publikasjoner/FNI-R1508.pdf> (stiahnuté 6. 5. 2017).

¹⁰⁹ Zeyno Baran, „EU Energy Security: Time to End Russian Leverage“, *The Washington Quarterly* 30 č. 4 (2007): 131.

augusta 2012 a dodnes nebolo uzavreté, sa zaoberá možným porušením článku 102 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ZFEÚ), ktorý zakazuje zneužívanie dominantného postavenia s cieľom ochrany hospodárskej súťaže na trhoch Európskej únie. Zneužívanie pozície Gazpromu je vyšetrované v Estónsku, Litve, Lotyšsku, Poľsku, Českej republike, na Slovensku, v Maďarsku a Bulharsku. Pokuta pre Gazprom v prípade potvrdenia obvinení môže dosiahnuť výšku predstavujúcu až do 10% ročných tržieb spoločnosti, čo by znamenalo približne 16 miliárd USD.¹¹⁰

Po vyše dvoch rokoch vyšetovania poslala Európska komisia v apríli 2015 oznámenie námietok, v ktorom vyjadrila svoje predbežné stanovisko, a síce, že Gazprom vo svojej všeobecnej stratégii v obchode s ôsmimi spomínanými krajinami používa tri praktiky, ktoré bránia voľnej hospodárskej súťaži. Po prvé sa Komisia domnieva, že Gazprom vo svojich kontraktoch ukladá územné obmedzenia a bráni cezhraničnému toku plynu. Konkrétne ide o zákazy vývozu a klauzuly o mieste určenia, ukladajúce povinnosť použiť surovinu na konkrétne danom území. V druhom bode má Komisia námietky voči nespravodlivej cenovej politike, ktorá súvisí s viazaním cien zemného plynu na ropné produkty, čím je Gazprom ako producent neprimerane zvýhodňovaný. Tretí bod sa napokon týka údajného bránenia diverzifikácie tak, že dodávky plynu Gazprom podmieňuje prijatím nesúvisiacich záväzkov týkajúcich sa plynárenskej infraštruktúry. Príkladom môže byť podmienenie dodávky investíciami do projektu plynovodu podporovaného Gazpromom alebo akceptovaním posilnenia kontroly spoločnosti nad určitým plynovodom.

Gazprom ihneď po zverejnení námietok Komisie podal vyhlásenie, podľa ktorého sú námietky „bezpredmetné“, pretože „Gazprom dodržiava všetky pravidlá vychádzajúce z medzinárodného práva a legislatív krajín, v ktorých operuje“.¹¹¹ Zároveň sa vyjadril, že očakáva vyriešenie situácie medzivládnu dohodou, ktorá by našla riešenie akceptovateľné pre obe strany. Oficiálna odpoveď s návrhom riešenia bola zaslaná

¹¹⁰ „Politika hospodárskej súťaže: Komisia zaslala Gazpromu oznámenie námietok v súvislosti s údajným zneužívaním dominantného postavenia na trhoch s dodávkami zemného plynu v strednej a východnej Európe“, Európska komisia (2015), http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-4828_sk.htm (stiahnuté 30. 4. 2017).

¹¹¹ „Statement of OAO «Gazprom» with respect to the adoption of «statement of objections» by the European Commission under the antitrust investigation“, Gazprom, <http://www.gazprom.com/press/news/2015/april/article224444/> (stiahnuté 30. 4. 2017).

v septembri, pričom Gazprom pripúšťal isté ústupky za to, aby bol prípad vyriešený dohodou.

K ďalšiemu posunu v prípade došlo na jeseň roku 2016, keď sa stretli viceprezident Gazpromu Alexander Medvedev a ruský vice-minister pre energie Anatoly Yanovsky s európskou komisárkou pre hospodársku súťaž Margrethe Vestager a spoločne vyjednali predbežnú podobu záverečnej dohody. Formálne zverejnila Komisia dohodnuté nové záväzky pre Gazprom, ktoré sú prakticky v zhode so vstupnými predstavami EÚ, dňa 13. 3. 2017, pričom v súčasnosti¹¹² čaká na prípadné komentáre, kým sa tieto stanú právne záväzné.

I keď posledný sledovaný vývoj môže byť vnímaný ako isté uvoľnenie napätej situácie medzi dvoma partnermi Energetického dialógu, v prípade opäť možno nájsť prvky vzájomnej nedôvery, tentokrát typu členský štát voči Európskej komisii. Kým totiž priamo zúčastnené strany prípadu, a teda Komisia a Gazprom, od jesene roku 2016 optimisticky hovoria o prelome pri dosahovaní dohody prijateľnej pre obe strany, niektoré z dotknutých štátov strednej a východnej Európy postoj Komisie skritizovali ako príliš umiernený. Poľský štátny ropno-plynárenský koncern PGNiG reagoval vyjadrením, že môže Európsku komisiu zažalovať za porušenie európskeho práva pre neudelenie pokuty pre Gazprom a rozhodnutie označil ako „reálne ohrozenie stability dodávok plynu pre strednú a východnú Európu“.¹¹³ Nedôvera členského štátu v to, že Komisia koná v jeho záujme, tak môže opäť narušiť jej legitimitu ako reprezentanta jednotnej európskej energetickej politiky.

¹¹² Stav k 30. 4. 2017

¹¹³ „Poland's PGNiG threatens to sue European Commission over Gazprom deal“, Reuters (2016), <http://www.reuters.com/article/eu-gazprom-pgnig-lawsuit-idUSL8N1CW7Q8> (stiahnuté 7. 5. 2017).

Záver

Potreba formalizovať významný, no asymetrický energetický vzťah medzi Ruskou federáciou a Európskou úniou viedla k vzniku niekoľkých inštitúcií, ktoré majú za cieľ vytvoriť platformu pre fungujúcu spoluprácu v tejto oblasti. V súčasnosti spolupráca v oblasti zemného funguje primárne prostredníctvom Energetického dialógu EÚ-Rusko, v ktorom si obe strany vytýčili spoločné ciele a hľadajú mechanizmy, ako tieto ciele dosiahnuť. Zároveň však možno povedať, že každá strana má vlastnú predstavu, ako má spolupráca fungovať. Táto bakalárska práca mala za cieľ uviesť a predstaviť inštitúcie, ktoré do energetického vzťahu medzi Ruskom a EÚ vstupujú a ktoré boli v spoločnom záujme vytvorené. Zároveň mala zhodnotiť, do akej miery sú tieto inštitúcie efektívne v snahe nájsť spoločné riešenia a aké faktory k tomu prispievajú.

Práca potvrdila hypotézu, podľa ktorej sú záujmy Európskej únie na jednej a Ruskej federácie na druhej strane značne nekompatibilné. Napriek tomu, že sa spoločným inštitúciám podarilo dosiahnuť isté úspechy, ako napríklad ustanovenie skorého varovného mechanizmu či výmena informácií a know-how v oblasti energetickej efektivity, isté výrazné rozdiely v prístupe bránia prehĺbeniu spolupráce tak, aby bol medzi aktérmi možný vznik spoločného trhu. Zásadný rozdiel bol dokázaný v chápaní liberalizácie obchodu. Európska únia ho vidí v multilaterálnom prístupe, rozbití monopolov a tzv. unbundlingu, teda vlastníckom rozdelení jednotlivých segmentov obchodu. Rusko ako producent preferuje bilaterálne jednanie cez strategické partnerstvá a prostredníctvom liberalizácie chce získať prístup do downstreamu, teda do segmentu transportu, distribúcie, marketingu a predaja, čím by mu bola umožnená vertikálna integrácia, ktorá by pomohla konsolidovať pozíciu svojich monopolov. Druhým významným rozdielom je postoj k otázke tranzitu cez Ukrajinu, kde Európska únia vidí zvýšenie bezpečnosti cez obnovu tranzitnej siete a redefiníciu kooperačného rámca, kým Rusko má z politických dôvodov za cieľ dostať tranzit cez ukrajinské územie na 0 %. Odlišné je všeobecné chápanie energetickej spolupráce, ktorú sa Európska únia snaží držať v ekonomicko-technickej rovine, zatiaľ čo Rusko explicitne označuje politickú dimenziu ako základ svojej energetickej stratégie a okrem suroviny sa snaží do Európy „dovážať tiež vplyv a status“.¹¹⁴

Bakalárska práca rovnako vyzdvihla tri faktory, ktoré ovplyvňujú podobu energetickej spolupráce, konkrétne faktor neistoty (vzhľadom na budúcnosť ruskej produkcie zemného plynu a dopytu po ňom v Európskej únii), komplexnosti (vzhľadom na širokú škálu aktérov a tiež na presah do iných politík) a napokon faktor nedôvery. Na základe troch vybraných prípadov ilustrujúcich udalosti vo vzťahu k obchodu so zemným plynom medzi Ruskom a EÚ bolo zistené, že faktor nedôvery je možné pozorovať na úrovni Európska únia – Rusko (v prípade rusko-ukrajinských plynárenských kríz a protimonopolného vyšetovania Gazpromu Európskou komisiou), na úrovni jednotlivých štátov Európskej únie voči sebe (v prípade plynovodu Nord Stream) a napokon na úrovni členský štát – európske inštitúcie (v prípade rusko-ukrajinských plynárenských kríz a protimonopolného vyšetovania Gazpromu). Toto zistenie potvrdzuje časť druhej hypotézy, a síce že napriek existencii formálnych inštitúcií sú záujmy jednotlivých strán presadzované na viacerých vrstvách a v prípade Európskej únie môžu byť značne polarizované. Na ruskej strane polarizácia podobná európskej nie je viditeľná vzhľadom na povahu Gazpromu ako monopolnej spoločnosti a jej prepojenosti so samotným štátom. Rovnako bolo potvrdené, že práve krízové udalosti do veľkej miery udávali dynamiku tvorby jednotnej európskej politiky, nakoľko urýchlili presadzovanie zmien – či už viedli k okamžitej akcii (vydanie Zelenej knihy „Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú Európu“) alebo k všeobecnejšiemu znovuzváženiu stratégie (väčší dôraz na solidaritu, snaha o urýchlenie tvorby vnútorného trhu, zvýšený dôraz na bezpečnostnú dimenziu).

Na jednu stranu tak možno povedať, že Európska únia čelí v energetickom sektore vlastným problémom, ktoré primárne súvisia s vnútornou polarizáciou. Európsku úniu je možné označiť za globálne unikátny projekt, ktorý bol vystavaný primárne na ekonomických základoch a jeho politický rozmer je značne nejasný. V súvislosti s týmito stále pomerne vratkými politickými základmi sa energetická spolupráca s Ruskom, ktoré energetickú sféru otvorene politizuje, môže ukazovať ako problematická. Európska únia je vo svojej podstate založená na modernizačnej teórii, podľa ktorej prehĺbovanie ekonomickej integrácie prispieva k politickej stabilizácii. Brusel sa v Energetickom dialógu prakticky snažil použiť podobnú stratégiu – no princípy aproximácie s *acquis* a prehĺbovania ekonomickej spolupráce ako základu fungujúceho partnerstva sa pri Rusku

¹¹⁴ Sharples, „Russian approaches to energy security and climate change“, 686.

ukázali ako nefunkčné. Ako sa domnieva Morozov v diele *EU-Russia Energy Dialogue*, v prípade Ruska túto teóriu limitujú lokálne aspekty, kedy Rusko vidí podobný prístup „ústupkov“ v rozpore s jeho snahou (opäť) vystupovať ako sebestačná a suverénna svetová veľmoc.¹¹⁵

V každom prípade diskurz o manipulovanej Európe a sebedomom Rusku, využívajúcom energie ako geopolitickú zbraň má taktiež svoje limity. Vývoj v uplynulých rokoch ukázal, že závislosť Európskej únie na ruskom plyne sa znižuje. Dlhodobo vysoká cena energií na trhu Európskej únie z nej robí atraktívneho partnera pre svetových dodávateľov zemného plynu. Európska únia sa začala obracať na zdroje z Blízkeho Východu, severnej Afriky, či Nigérie a na prebytok ponuky tiež vplýva zvyšujúca sa dostupnosť skvapalneného plynu (LNG) a rozvoj nekonvenčného plynu ťaženého z bridlice. Únia tiež ďalej pokračuje vo vnútornej premene so zameraním na obnoviteľné zdroje a tiež na zvyšovanie energetickej efektivity, ktorá spomaľuje rast energetickej spotreby. V neposlednom rade sa Brusel snaží o diverzifikáciu zdrojov zemného plynu smerom od Ruska v súvislosti s bezpečnostnými hrozbami – to sa ešte väčšmi potvrdilo v súvislosti s politickým konfliktom na Ukrajine, ktorý vypukol v roku 2014. Kým Rusko v súvislosti s ukrajinskou krízou začalo ešte dôraznejšie presadzovať politiku tranzitnej diverzifikácie, Európska únia začala pristupovať odmietavo k akejkoľvek ruskej iniciatíve k tvorbe nových transportných trás.

Rusko, ktoré napriek svojej snahe budovať si imidž spoľahlivého obchodného partnera často vysielalo protichodné signály skrz svoje konanie (napríklad v rusko-ukrajinských plynárenských krízach 2006 a 2009) či rétorickú agresiu, sa ocitá v komplikovanej situácii. Pretože je fiškálne závislé na ziskoch z Gazpromu, je možné sa domnievať, že prílišný tlak na importérov nie je v súlade s jeho dlhodobými záujmami – tie sú však v súčasnom systéme často zatienené snahou o maximalizáciu krátkodobých výsledkov. Vzhľadom na trendy posledných rokov je však pre Rusko čím ďalej tým viac kľúčové nájsť s Európou funkčnú stratégiu pre spoluprácu a tiež zaistiť si investície, ktoré by mu umožnili udržať si a ďalej rozvíjať produkciu a napokon i vhodne diverzifikovať skladbu importérov (smerom do Ázie, či Severnej Ameriky). Ako bolo v práci ukázané, zásadná v tomto procese bude schopnosť Ruska včasne a dostatočne implementovať domáce

¹¹⁵ Morozov, „The Energy Dialogue and the Future of Russia“, 47.

politické reformy potenciálne vedúce k deregulácii monopolov, uvoľneniu energetických cien, vyriešeniu problematiky tranzitu a prístupu k distribučným sieťam a napokon zlepšeniu investičného prostredia.

Summary

The bachelor thesis *Institutions in natural gas trade between the European union and Russia* identifies and presents institutions that enter in the natural gas trade relation between the European Union as an importer and the Russian Federation as a supplier. Through the established institutions, the actors seek to create a comprehensive cooperation framework in the situation of a strong interdependence yet significant structural differences and asymmetries. The aim is to understand the main objectives of the two partners, how they were determined and whether they can be compatible.

In the first part, the thesis analyses the actors' internal energy policies and their institutions. In the field of energies, the European Union's goal is to create a coherent common energy policy based on the market liberalization. It is believed that the removal of internal barriers would lead to a more secure and sustainable energy. However, despite the rhetorical support of Member States, the progress is still rather slow and determined by crisis situations. On the other hand, when Russia's state policy strategy has been redefined under the President Putin's leadership, the abundant energy sources became an explicit foreign policy tool for Moscow. The monopoly state company Gazprom plays the key role not only in the natural gas sector but in the whole Russian economy.

The rules and common objectives of the natural gas cooperation between the EU and Russia were defined within the Energy Dialogue EU-Russia opened in 2000. Despite certain positive results, a significant difference in the two partners' perception of the policy path towards the mutually formulated goals complicates any further advancement. While the EU sees the cooperation rather in economic and technical terms, multilateralism and unbundling of the vertically integrated structures, Russia prefers the bilateral strategic partnership and asset swapping to position itself in the European downstream.

The last part specifies and discusses three factors forming the context of the EU-Russia gas trade and, finally, the case studies provide insight into actual events. It has been found that the energy relations are shaped by a noticeable mistrust between actors, which exists not only between EU and Russia but also within the EU itself.

Použitá literatúra

Primárne zdroje

1. Článok 194, *Zmluva o fungovaní Európskej únie (Konsolidované znenie)* z 13. decembra 2007. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT> (stiahnuté 26. 2. 2017).
2. Dohoda o partnerstve a spolupráci, ktorou sa zakladá partnerstvo medzi Európskymi spoločenstvami a ich členskými štátmi na jednej strane a Ruskou federáciou na strane druhej z 24. júna 1994. Dostupné na <http://publications.europa.eu/sk/publication-detail/-/publication/70f7046b-4dca-476f-a80a-8438fe467bbb/language-sk> (stiahnuté 7. 5. 2016).
3. Európska komisia, Oznámenie Komisie z 15. decembra 2011, *Plán postupu v energetike do roku 2050*. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX:52011DC0885> (stiahnuté 14. 3. 2017).
4. Európska komisia, Oznámenie Komisie z 3. 3. 2010, *EURÓPA 2020: Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu*. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010DC2020&from=EN> (stiahnuté 8. 8. 2017).
5. Európska komisia, Rozhodnutie Komisie z 11. novembra 2003 o založení Európskej skupiny regulačných úradov pre elektrickú energiu a zemný plyn. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX:32003D0796> (stiahnuté 14. 4: 2017).
6. Európska komisia, Rozhodnutie Komisie zo 16. mája 2011 o zrušení rozhodnutia 2003/796/ES o založení Európskej skupiny regulačných úradov pre elektrickú energiu a zemný plyn. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011D0280&from=SK> (stiahnuté 7. 5. 2017).
7. Európska komisia, Zelená kniha z 29. novembra 2000, *Smerom k európskej stratégii pre bezpečnosť energetických dodávok*. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/ALL/?uri=URISERV:127037> (stiahnuté 25. 2. 2017).

8. Európska komisia, Zelená kniha z 27. 3. 2013, *Klimaticko-energetický rámec do 2030*. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52013DC0169> (stiahnuté 13. 3. 2017).
9. Európska komisia, Zelená kniha z 8. marca 2006, *Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu*. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=uriserv:l27062> (stiahnuté 20. 2. 2017).
10. Európska rada, Smernica Rady 2004/67/ES z 26. apríla 2004 o opatreniach na zaistení bezpečnosti dodávok zemného plynu. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX:32004L0067> (stiahnuté 12. 4. 2017).
11. Európsky parlament a Rada Európskej únie, Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1227/2011 z 25. októbra 2011 o integrite a transparentnosti veľkoobchodného trhu s energiou. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:326:0001:0016:sk:PDF> (stiahnuté 29. 4. 2017).
12. Európsky parlament a Rada Európskej únie, Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 347/2013 zo 17. apríla 2013 o usmerneniach pre transeurópsku energetickú infraštruktúru, ktorým sa zrušuje rozhodnutie č. 1364/2006/ES a menia a dopĺňajú nariadenia (ES) č. 713/2009, (ES) č. 714/2009 a (ES) č. 715/2009. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013R0347&from=SK> (stiahnuté 29. 4. 2017).
13. Európsky parlament a Rada Európskej únie, Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 994/2010 z 20. októbra 2010 o opatreniach na zaistenie bezpečnosti dodávky plynu, ktorým sa zrušuje smernica Rady 2004/67/ES. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:295:0001:0022:SK:PDF> (stiahnuté 8. 5. 2017).
14. Európsky parlament a Rada Európskej únie, Smernica Európskeho parlamentu a Rady 98/30/ES z 22. júna 1998 o spoločných pravidlách pre vnútorný trh so zemným plynom. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal->

content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:31998L0030&from=EN (stiahnuté 9. 8. 2017).

15. Európsky parlament a Rada Európskej únie, Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2009/73/ES z 13. júla 2009 o spoločných pravidlách pre vnútorný trh so zemným plynom, ktorou sa zrušuje smernica 2003/55/ES. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32009L0073> (stiahnuté 16. 4. 2017).
16. Európsky parlament a Rada Európskej únie, Smernica európskeho parlamentu a Rady 2012/27/EÚ z 25. októbra 2012 o energetickej efektívnosti, ktorou sa menia a dopĺňajú smernice 2009/125/ES a 2010/30/EÚ a ktorou sa zrušujú smernice 2004/8/ES a 2006/32/ES. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0001:0056:SK:PDF> (stiahnuté 8. 5. 2017).
17. Európsky parlament, Brífing z 5. marca 2015, *Energy Union: New impetus for coordination and integration of energy policies in the EU*. Dostupné na [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/551310/EPRS_BRI\(2015\)551310_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/551310/EPRS_BRI(2015)551310_EN.pdf) (stiahnuté 22. 4. 2017).

Sekundárne zdroje

1. Aalto Pami, „The EU-Russia Energy Dialogue and the Future of European Integration: From Economic to Politico – Normative Narratives“, in *The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security*, ed. Pami Aalto (Burlington: Ashgate Publishing, 2008), 23-41.
2. Aalto Pami, Westphal Kirsten, „Introduction“, in *The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security*, ed. Pami Aalto (Burlington: Ashgate Publishing, 2008), 1-21.
3. Alexeev Igor, „Europe Embraces Nord Stream Expansion“, Strategic Culture Foundation (2013), <http://www.strategic-culture.org/news/2013/04/18/europe-embraces-nord-stream-expansion.html> (stiahnuté 6. 5. 2017).
4. Baran Zeyno, „EU Energy Security: Time to End Russian Leverage“, *The Washington Quarterly* 30 č. 4 (2007): 131.

5. Baumann Florian, Simmerl Georg, „Between Conflict and Convergence: The EU Member States and the Quest for a Common External Energy Policy“ (discussion paper), Centrum für angewandte Politikforschung LMU München (2011), http://www.cap.lmu.de/download/2011/CAP_Paper-Baumann-Simmerl.pdf (stiahnuté 25. 3. 2017).
6. Bochkarev Danila, *Russian Energy Policy During President Putin's Tenure: Trends and Strategies* (Londýn: GMB, 2006), 46 s.
7. Boussena Sadek, Locatelli Catherine, „Gas market developments and their effect on relations between Russia and the EU“, *OPEC Energy Review* 35, č. 1 (2011): 27-46.
8. Brunarska Zuzanna a spol., *Between energy security and energy market integration: Guidelines for the future development of the EU's external energy policy in Europe's neighbourhood* (Varšava: Centre for Eastern Studies, 2011): 33, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/raport_energetyczny_ang_0.pdf (stiahnuté 20. 3. 2017).
9. Buschle Dirk „The enforcement of European energy law outside the European Union“, *European Energy Journal* 6, č. 1 (2016): 26-44.
10. Hodgson Geoffrey M., „What Are Institutions?“, *Journal of Economic Issues* 40, č. 4 (2006): 1-25.
11. Johnson Debra, „EU-Russian Energy Links: A Marriage of Convenience?“, *Government and Opposition* 40, č. 2 (2005): 256-277.
12. Keohane Robert O., Nye Joseph S., *Power and Interdependence* (New York: Harper Collins, 1989), 315 s.
13. Keohane Robert O., Nye Joseph S., „Power and Interdependence revisited“, *International Organization* 41, č. 4 (1987): 725-753.
14. Konoplyanik Andrey, „Russian Gas to Europe: From Long-Term Contracts, On-Border Trade and Destination Clauses to ...?“ *Journal of Energy & Natural Resources Law* 23, č. 3 (2005): 282-307.
15. Litera Bohuslav, „Současná situace a výhledy spotřeby, těžby a přepravy energetických surovin v Evropě a zemích postsovětského prostoru do roku 2020“, in

- Energie pro Evropu: energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií*, ed. Bohuslav Litera et al. (Praha: Eurolex Bohemia, 2006), 9-49.
16. Makyta Branislav, „Energetický dialóg EÚ a RF“, in *Energie pro Evropu: energetická spolupráce Ruska a zemí postsovětského prostoru s Evropskou unií*, ed. Bohuslav Litera et al. (Praha: Eurolex Bohemia, 2006), 50–72.
 17. Morozov Viatcheslav, „Energy Dialogue and the Future of Russia: Politics and Economics in the Struggle for Europe“, in *The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security*, ed. Pami Aalto (Burlington: Ashgate Publishing, 2008), 43-61.
 18. Pirani Simon, Yafimava Katja, „Russian Gas Transit Across Ukraine Post-2019“, (Londýn: The Oxford Institute for Energy Studies, 2016), <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2016/02/Russian-Gas-Transit-Across-Ukraine-Post-2019-NG-105.pdf> (stiahnuté 8. 8. 2017).
 19. Quester George H., „Energy Dependence and Political Power: Some Paradoxes“, *Demokratizatsiya The Journal of Post-Soviet Democratization* 15, č. 4 (2007). 456.
 20. Risner Kevin, *Gazprom and the Russian State (Russian Foreign Energy Policy)* (Londýn: Blue IbeX Ltd, 2006), 40 s.
 21. Sauvageot Eric Pardo, „The Second Energy Crisis in Ukraine in 2009: Russo-Ukrainian Negotiations up to 2010 and the Role of the European Union, Analysis of a Challenge to the EU Diplomacy“, Fifth Pan-European Conference on EU Politics (Porto: UCM University, 2010), <http://www.jhubc.it/ecpr-porto/virtualpaperroom/033.pdf> (stiahnuté 5. 12. 2016).
 22. Sharples Jack D., „Russian approaches to energy security and climate change: Russian gas exports to the EU“, *Environmental Politics* 22, č. 4 (2013): 683-700.
 23. Schmidt-Felzmann Anke, „All for One? EU Member States and the Union's Common Policy Towards the Russian Federation“, *Journal of Contemporary European Studies* 16, č. 2, (2008): 169–187.
 24. Stent Angela E., „Restoration and Revolution in Putin's Foreign Policy“, *Europe-Asia Studies* 60, č. 6 (2008): 1089 - 1106.

25. Stern Jonathan P., *The future of Russian gas and Gazprom* (Oxford: Oxford University Press, 2005), 25.
26. Stern Jonathan, „2006 Natural Gas Security Problems in Europe: The 2006 Russian-Ukrainian Energy Crisis of 2006”, *Asia-Pacific Review* 13, č. 1 (2006): 32-66.
27. Stern Jonathan, Pirani Simon, Yafimava Katja, *The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: a comprehensive assessment* (Londýn: The Oxford Institute for Energy Studies, 2009), 66 s., <https://www.oxfordenergy.org/publications/the-russo-ukrainian-gas-dispute-of-january-2009-a-comprehensive-assessment/> (stiahnuté 5. 5. 2017).
28. Westphal Kristen, „Germany and the EU-Russia Energy Dialogue“, in *The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security*, ed. Pami Aalto (Burlington: Ashgate Publishing, 2008), 93-118.
29. Wyciszkievicz Ernest, *Geopolitics of Pipelines: Energy Interdependence and Interstate Relations in the Post-Soviet Area* (Varšava: The Polish Institute of International Affairs, 2009), 230 s.

Internetové zdroje

1. „2020 energy strategy“, European Commission, <http://ec.europa.eu/energy/en/energy-strategy/2020-energy-strategy> (stiahnuté 20. 3. 2017).
2. „Conceptual Approach to the New Legal Framework for Energy Cooperation (Goals and Principles)“, President of Russia (2009), <http://en.kremlin.ru/supplement/258> (stiahnuté 8. 5. 2017).
3. „Energy production and imports“, Eurostat, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_production_and_imports (stiahnuté 25. 4. 2017).
4. „Equity capital structure“, Gazprom, <http://www.gazprom.com/investors/stock/structure/> (stiahnuté 7. 5. 2017).
5. „EU imports of energy products – recent developments“, Eurostat, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments (stiahnuté 7. 5. 2017).

6. „EU-Russia Energy Dialogue“, Európska komisia,
<https://ec.europa.eu/energy/en/topics/international-cooperation/russia> (stiahnuté 26. 4. 2017).
7. „Globálna energetika: Rusko preberá iniciatívu“, Euractiv (2009),
<https://euractiv.sk/clanky/energetika/globalna-energetika-rusko-prebera-iniciativu-012689/> (stiahnuté 7. 5. 2017).
8. Gouardères Frédéric, „Energetická politika: všeobecné zásady“, Európsky parlament,
http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/sk/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.7.1.html (stiahnuté 15. 4. 2017).
9. „Natural gas – proved reserves (2016)“, CIA The World Factbook,
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2253rank.html> (stiahnuté 7. 5. 2017).
10. „Nord Stream ‘a waste of money’, says Poland“, Euractiv (2010),
<http://www.euractiv.com/section/central-europe/news/nord-stream-a-waste-of-money-says-poland/> (stiahnuté 5. 5. 2017).
11. „Nord Stream and Nord Stream 2“, Gazprom Export,
<http://www.gazpromexport.ru/en/projects/5/> (stiahnuté 27. 4. 2017).
12. „Politika hospodárskej súťaže: Komisia zaslala Gazpromu oznámenie námietok v súvislosti s údajným zneužívaním dominantného postavenia na trhoch s dodávkami zemného plynu v strednej a východnej Európe“, Európska komisia (2015),
http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-4828_sk.htm(stiahnuté 30. 4. 2017).
13. „Putin: If Ukraine siphons gas from pipeline, Russia will reduce Europe supplies“, Russia Today, <https://www.rt.com/business/196560-russia-europe-ukraine-gas/> (stiahnuté 7. 5. 2017).
14. „Rusko-ukrajinská plynová kríza – „budíček“ pre energetický sektor EÚ“, Európsky parlament (2006),
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=sk&type=IM-PRESS&reference=20060109STO04118> (stiahnuté 7. 5. 2017).

15. „Russia“, Európska komisia – obchod, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/russia/> (stiahnuté 26. 4. 2017).
16. Solum Whist Bendik, „Nord Stream: Not Just a Pipeline“, FNI Report (2008), <https://www.fni.no/getfile.php/132119/Filer/Publikasjoner/FNI-R1508.pdf> (stiahnuté 6. 5. 2017).
17. „Speech at a Gala Meeting to Mark the 10th Anniversary of Gazprom“, President of Russia, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21873> (stiahnuté 23. 4. 2017).
18. „Statement of OAO «Gazprom» with respect to the adoption of «statement of objections» by the European Commission under the antitrust investigation“, Gazprom, <http://www.gazprom.com/press/news/2015/april/article224444/> (stiahnuté 30. 4. 2017).
19. Stoerring Dagmara „Vnútrotný trh s energiou“, Európsky parlament (2016), http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/sk/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.7.2.html (stiahnuté 15. 4. 2017).
20. „The Energy Charter Treaty“, International Energy Charter, <http://www.energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/> (stiahnuté 5. 5. 2017).
21. Tichý Lukáš, „Co přineslo 10 let Energetického dialogu EU-Rusko“, NATO Aktual (2010), http://www.natoaktual.cz/co-prineslo-10-let-energetickeho-dialogu-eu-rusko-fuz-/na_analyzy.aspx?c=A101025_112532_na_analyzy_m02 (stiahnuté 18. 4. 2017).
22. Tichý Lukáš, „Dvě kola rusko-ukrajinské plynové krize 2009“, Euroskop (2009), <https://www.euroskop.cz/46/11211/clanek/dve-kola-rusko-ukrajinske-plynove-krize-2009/> (stiahnuté 30. 4. 2017).
23. „Ukraine ,stealing Europe’s gas“, BBC News, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4574630.stm> (stiahnuté 4. 5. 2017).

Zoznam príloh

Príloha č. 1: Ruský podiel v skladbe importu zemného plynu štátov EU-28, 2016 (tabuľka)

Príloha č. 2: Aktuálne zmluvy plynárenských spoločností vybraných členských štátov EÚ s ruskou spoločnosťou Gazprom (tabuľka)

Príloha č. 3: Ruská Veľká stratégia (schéma)

Prílohy

Príloha č. 1: Ruský podiel v skladbe importu zemného plynu štátov EU-28, 2016 (tabuľka)

Country	Share (%) of Russia in national extra-EU28 imports	
	Petroleum oils	Natural gas
Belgium	25-50	0-25
Bulgaria	75-100	75-100
Czech Republic	50-75	75-100
Denmark	0-25	0-25
Germany	25-50	50-75
Estonia	75-100	75-100
Ireland	0-25	0-25
Greece	0-25	50-75
Spain	0-25	0-25
France	0-25	0-25
Croatia	0-25	0-25
Italy	0-25	25-50
Cyprus	0-25	0-25
Latvia	0-25	75-100
Lithuania	75-100	25-50
Luxembourg	0-25	0-25
Hungary	75-100	50-75
Malta	0-25	0-25
Netherlands	25-50	25-50
Austria	0-25	75-100
Poland	75-100	75-100
Portugal	0-25	0-25
Romania	25-50	75-100
Slovenia	0-25	75-100
Slovakia	75-100	75-100
Finland	75-100	75-100
Sweden	25-50	0-25
United Kingdom	0-25	0-25

Zdroj: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments

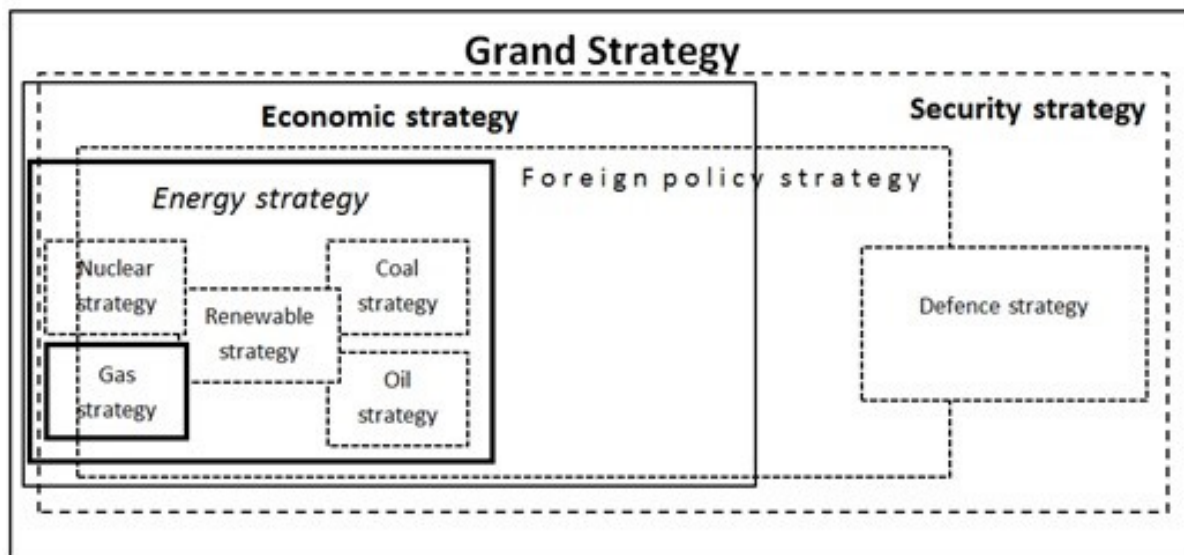
Príloha č. 2: Aktuálne zmluvy plynárenských spoločností vybraných členských štátov EÚ s ruskou spoločnosťou Gazprom (tabuľka)

Štát	Spoločnosť	Trvanie zmluvy	Objem
Nemecko	E.ON-Ruhrigas	2011-2036	100 Bcm*
	E.ON-Ruhrigas	2020-2035	300 Bcm
	E.ON		
	WIEH	2014	90 Bcm
Rakúsko	OMV	2012-2027	7,5 Bcm/rok
Bulharsko	Bulgargaz	2011-2030	3 Bcm/rok
Dánsko	Dong Energy	2011-2031	1 Bcm/rok
Taliansko	ENI	2017-2035	22 Bcm/rok
Francúzsko	GDF-Suez	2017-2030	12 Bcm/rok
	GDF-Suez	2010-2040	2,5 Bcm/rok
Poľsko	PGNiG	2009-2037	11 Bcm/rok
Česká republika	RWE Transgaz	2014-2035	9 Bcm/rok
	Vemex	2008-2012	0,55 Bcmm/rok
Rumunsko	WIEH	2012-2030	4,5 Bcm/rok
	WIEH	2012-2030	4,5 Bcm/rok
Slovensko	SPP	20-ročná zmluva	6,5 Bcm/rok

*Bcm = miliarda kubických metrov

Zdroj: Boussena Sadek, Locatelli Catherine, „Gas market developments and their effect on relations between Russia and the EU“, *OPEC Energy Review* 35, č. 1 (2011): 30.

Príloha č. 2: Ruská Veľká stratégia (schéma)

Zdroj: <http://www.energypost.eu/wp-content/uploads/2015/03/Russia-grand-gas-strategy-graph.jpg>